

**ACTIVITĂȚI ECONOMICE (AGRICULTURĂ,
MEȘTEȘUGURI, COMERT) ÎN NORDUL MOLDOVEI**

Eugen D. NECULAU*

Manuscrisul pe care îl publicăm acum face parte din monumentală lucrare *Sate pe Jijia de Sus*¹, din care vreme de peste un deceniu și jumătate, între anii 2003 și 2019, au văzut lumina tiparului patru volume sub egida Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” din Iași² și tot atâtea studii în paginile „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” din aceeași străveche urbe moldavă³; alte câteva contribuții științifice notorii ale lui Eugen D. Neculau au apărut între 2010 și 2019 în două prestigioase periodice academice ieșene⁴.

Autorul manuscrisului a plasat acest material în „vol. I, partea II-a, cap. III” (intitulat foarte concis *Activități economice*). Adăugarea

* Iași – România (1900-1974).

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (DJANI), Fond personal „Eugen D. Neculau”, nr. 418, inv. nr. 2130, dos. nr. 33.

² Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*, vol. I. *Așezările*. Cuvânt înainte de Ștefan S. Gorovei, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2003, XLIII + 104 p.; *Ibidem*, vol. II. *Boierii*, 2005, XIII + 264 p.; *Ibidem*, vol. III. *Răzeșii*, 2010, XXIV + 378 p.; *Ibidem*, vol. IV. *Documente*, 2012, XXXII + 112 p. (toate cele patru volume au fost îngrijite de Marcel Lutic).

³ Idem, *Viața economică în Ungureni-Botoșani*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), Iași, nr. VI, 2006, p. 89-115; Idem, *Civilizația satelor din regiunea Ungureni-Botoșani. Considerațiuni sociologice*, în AMEM, nr. IX, 2009, p. 87-112; Idem, *Viața religioasă pe Jijia de Sus*, în AMEM, nr. XVII, 2017, p. 43-74; Idem, *Viața intelectuală în satele de pe Jijia de Sus*, în AMEM, nr. XVIII, 2018, p. 107-152 (editor al celor patru studii: Marcel Lutic).

⁴ Idem, *Clasele sociale și raporturile dintre ele*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași” (serie nouă), Istorie (ASUI), tom LVI-LVIII, 2010-2012, p. 543-582; Idem, *Viața socială în satele de pe Jijia de Sus în prima jumătate a veacului al XX-lea*, în „Archiva Moldaviae”, Iași, vol. VI, 2014, p. 439-497; Idem, *Luptele sociale în satele de pe Jijia de Sus*, în ASUI, tom LXV/2019 (în curs de apariție) (și aceste trei studii au același editor mai sus menționat).

cuvintelor *agricultură*, *meșteșuguri* și *comerț* între paranteze rotunde aparține editorului în speranța de a întregi cumva titlul parcă prea „zgârcit” al lui Neculau; de asemenea, precizarea „în nordul Moldovei” ne aparține, deși suntem conștienți de faptul că autorul cercetează în special realități rurale specifice doar județului Botoșani și fostului județ Dorohoi; am dorit astfel ca încă din titlu să fim mult mai expliciți și să dăm de înțeles cititorului la ce zonă anume a Moldovei face referire profesorul Eugen D. Neculau.

Pe coperta interioară a dosarului caiet de dictando din anii '60 ai secolului trecut este trecut în creion sumarul întregului capitol, capitol desfășurat pe nu mai puțin de 120 pagini. Prima parte, cea mai consistentă (mai mult de trei sferturi din întreg materialul) și mai documentată, cuprinde paginile consacrate *agriculturii* din nordul Moldovei, pe care o împarte, cumva didactic, în trei mari părți: „Până la 1864”, „Între 1864 și Primul Război Mondial” și „Între cele două războaie mondiale”; câteva pagini sunt consacrate *meșteșugurilor*, în special *morăritului*, și, în final, este prezentat, ceva mai pe larg, *comerțul* intens practicat în această parte de țară.

Deși autorul afirmă în primele pagini că cercetarea sa va fi una preponderent sociologică, înclinăm să credem că, spre deosebire de alte pagini ale sale, acestea sunt scrise mai degrabă în cheie diacronică, abundența de informații fiind uneori de-a dreptul obositoare. Desigur, nu ne îndoim de faptul că *Activitățile economice* vor fi de folos celor care le vor utiliza în demersurile lor ulterioare, dar analiza punctuală a lui Neculau din acest text pare uneori excesiv de stufoasă.

*

Cei care sunt familiarizați cât de cât cu opera lui Neculau credem că au remarcat deja un anume aspect privitor la cercetarea trecutului țărănimii române din nordul Moldovei; e vorba de pendularea acestuia între o voalată, discretă viziune *materialist-dialectică*, *marxizantă*, pe alocuri chiar *marxistă*, și o altfel de opțiune metodologică, mai puțin definită teoretic, dar exprimată prin sintagme de genul „*înțelegerea sociologică a faptelor istorice*” sau „*convingerea că la baza activității umane stau factori de ordin spiritual*”⁵.

De aici au rezultat anumite neclarități, până la un punct întemeiate, privitoare la încadrarea masivei și originale sale cercetări,

⁵ Idem, *Sate...*, vol. I. *Așezările*, p. 3-4.

unele dintre afirmațiile sale părănd a aparține explicit materialismului dialectic. Regăsim astfel de afirmații pe alocuri și în partea de manuscris pe care o publicăm acum. Amintim câteva mai semnificative:

– „Numai că unii, cei puțini la număr, dar puternici, au stăpânit pământul și celelalte mijloace de producție, pe când alții – cei mulți și supuși – au plătit cu muncă istovitoare, dreptul lor la o existență mizerabilă”;

– „Toate aceste oboroace umpleau coșarele boierești, în vreme ce podurile din casele țăranilor erau goale”;

– „Agricultura mare care s-a făcut până la 1864, împreună cu anexele ei, aducea venituri enorme; numai că erau inechitabil repartizate: capitalului îi revenea partea uriașă, iar muncii parte infimă. Exploatarea era în toi; cu drept cuvânt, omul se afla sub exploatarea omului”;

– „Locuitorii de pe moșie – de ambe sexe și de toate vârstele – alcătuiau mâna de lucru, plătită cu bani și tain, dar mai totdeauna cu zgârcenie și înșelăciune”;

– „Fiecare din ei plătiți cu leafă și cu tain atât cât să-și poată ține zilele de azi pe mâine” sau, în sfârșit,

– „Pentru omul de sat, (...) abrutizat de împilare”.

Totuși, înclinăm să credem că nota generală și a acestui manuscris este axată preponderent spre înțelegerea sociologică și spirituală a istoriei neamului românesc din nordul Moldovei. Lectorul atent va decela mai peste tot această atitudine premeditată a autorului, care, dincolo de această cheie, cel mai adesea rămâne fidel cercetării pozitive și exhaustive a documentului istoric.

În opinia noastră, fapt pe care l-am sugerat și în altă parte⁶, „singura explicație a abdicării lui Neculau de la principiile sale de cercetare are legătură cu speranța sa că astfel, prin aceste mici concesii ideologice, manuscrisul putea trece de cenzură și urma a fi tipărit. Vom înțelege mai bine aceste ezitări ale sale știind că paginile manuscrisului său au fost scrise în anii '50-'60 ale veacului trecut”⁷. Că doar, parafrazând zicerea veche a lui Miron Costin, a trăit și bietul Eugen D. Neculau sub anumite vremuri! (**Marcel Lutić**)

⁶ Idem, *Luptele sociale...*, passim.

⁷ *Ibidem*.

Viața economică a unei regiuni interesează în aceeași măsură pe geograf, pe istoric, pe economist, pe agronom și pe sociolog. În rândurile ce urmează ne vom ocupa de activitățile economice ale regiunii din punct de vedere sociologic.

Aceste activități, pentru trecut, sunt rezumate într-un raport al Isprăvniciei din Botoșani la 17 decembrie 1842: „În partea câmpului, lăcuiitorii se îndeletnicesc cu lucrul pământului și cu precupii de vite, spicularisite înlăuntru țării și peste hotar, în Austria. Iar vreun alt osăbit ram de comerț nu au. Stupi și oi se țin în tot ținutul, dar nu pentru însemnate alișvelisuri, ci pentru îndestularea familiilor stăpânești și ale lăcuiitorilor. După terminarea lucrului pământului, lăcuiitorii se îndeletniceau cu chirii. Fac transporturi la Galați și alte locuri; către toamnă aduc vin din gios”⁸.

Prin ocupația sa, moldoveanul (și în genere românul) este, de secole, neam de păstori, de plugari și de cărauși. În acest capitol vom analiza evoluția și situația agriculturii (și ramurilor ei secundare), comerțului, meșteșugurilor și cooperăției economice. La sfârșit vom scrie despre căile de comunicații, care, ca factor antropogen, este strâns legat de fenomenul economic.

AGRICULTURĂ

Agricultura, cu ramurile ei secundare (mai ales creșterea vitelor), a fost ocupația de căpetenie a omului din regiune în toate timpurile. Numai că unii, cei puțini la număr, dar puternici, au stăpânit pământul și celelalte mijloace de producție, pe când alții – cei mulți și supuși – au plătit cu muncă istovitoare, dreptul lor la o existență mizerabilă.

În toate timpurile, agricultura și anexele ei au produs omului bunurile economice de cea mai mare necesitate, anume cele pentru întreținere. E cazul deci să ne întrebăm, cine a făcut agricultură în trecut, în ce mod și în folosul cui?

În istoricul ce vom face, vom deosebi trei faze: până la 1864, apoi până la Primul Război Mondial și, [în sfârșit], între cele două războaie mondiale.

⁸ Arhive Iași [în cazurile tuturor instituțiilor arhivistice, am păstrat denumirile pe care le indică autorul în manuscris], Tr. 1772, op. 2020, dos. 1933, f. 124 și urm.

Până la 1864

Agricultura pe care au făcut-o boierii în trecut avea un caracter patriarhal. Producția agricolă trebuia să satisfacă, în genere, cerințele curții și ale oamenilor care se aflau în slujba ei.

Pentru comerț se creșteau cai, vite cornute și mai ales oi. Pentru creșterea animalelor, stăpânii pământului au tăiat păduri, spre a face locuri de pășuni. De atunci clima a devenit mai secetoasă; în schimb solul s-a înțelenit. Țelina de iarbă a protejat acest sol, care a păstrat calitatea superbe.

Planta agricolă cea mai valoroasă a fost din adâncuri de vremi grâul. Grâul se semăna prin aceste locuri încă de pe vremea sciților. Oștenii lui Ștefan cel Mare aveau ca provizie pâine de grâu și brânză de oaie.

Țăranii foloseau meiul pentru mămăligă. Dimitrie Cantemir scria că meiul cel mai bun creștea în Moldova de nord. Porumbul a fost introdus în Moldova abia la jumătatea secolului al XVIII-lea.

În trecut, accentul se punea mai mult pe creșterea animalelor decât pe cultura pământului. Abia la începutul secolului al XIX-lea, stăpânii pământului au început să dea precădere agriculturii. Trecerea de la exploatarea mai mult pastorală la cea agricolă a fost marcată prin întemeierea și înmulțirea acelor *odăi*, așezări specifice acestui început de secol.

După Pacea de la Adrianopol (1829), Țările Române au căpătat posibilitatea să facă comerț liber cu țările europene; marfa cea mai cerută pe piața internațională era grâul. Ion Ghica spunea în 1844: „Greutatea noastră în cumpăna Europei se va mări cu numărul chilelor de grâu ce vom putea scoate peste hotare”⁹. De atunci, cultura grâului în Țările Române s-a extins an cu an, pe suprafețe tot mai mari¹⁰.

În goana pentru cât mai multă marfă de export, marii cultivatori din bazinul Jijiei – ca toți cei de pe cuprinsul țării – au început deștelenirea pe scară mare. Dar cu cât a sporit această operație, cu atât pământurile au fost expuse mai mult la spălare de ploii și eroziune, deci la degradare...

Boierul vechi era legat sufletește de moșia părintească și conducea singur treburile gospodărești. Dar în vremurile mai noi

⁹ [Probabil în articolul *Despre importanța economiei politice*, apărut în „Foaie științifică și literară”, Iași, nr. 8 din 27 februarie 1844].

¹⁰ Constantin Garoflid arată că s-au cultivat cu grâu în 1837: 249 102 ha; în 1866: 697 220 ha; în 1890: 1 509 689 ha; în 1915: 1 931 147 ha. [Neculau nu indică titlul lucrării lui Garoflid; din păcate, nici micile noastre „investigații” electronice nu au dus la aflarea acestui titlu].

mulți dintre boieri au început să părăsească tradiționala ocupație de familie – agricultura și gospodăria –, dedându-se unui trai ușuratic la orașe sau chiar în străinătate. Datorită acestui fapt au venit pe moșii arendașii, care au dat agriculturii un caracter capitalist. Arendașul a adus capital, cu care și-a îmbunătățit întreprinderea. Dar nu avea vreo legătură afectivă nici cu proprietarul, nici cu muncitorii, nici cu pământul; exploata fără scrupule toate aceste elemente. Veșnicii stăpâni au mai căutat, în unele cazuri, să stăvilească – prin clauze introduse în contracte – lăcomia neomenoasă a acestor exploataatori.

[Iată un exemplu]. La 23 aprilie 1832, postelnicul Costache Cananău, care trăia la Iași, a dat în arendă pe 4 ani neguțitorilor armeni Ursu Ciuntu din Suceava și fiului său Andronic moșiile Plopeni și Dumeni, cu 320 galbeni pe an. În contract se prevedea: „Din trupul moșiilor arendate nu vor strica loc pentru arătură decât s-au arat de către alți neguțitori din trecuții ani”¹¹.

La 2 februarie 1838, Gheorghe Timuș, posesor la moșia Plopeni, arată în ce condiții grele s-au făcut arăturile: „Fiind toamnă uscăcioasă, cu mare nevoie s-a arat, sfărâmându-se în toate zilele plugurile și herele. Neconținut au lucrat rotarii la pluguri și herarii la here. La pluguri au fost tocmiți oameni cu hac. Plugurile mai mult ședeau decât au umblat din pricină că se tot sfărâmau în țelină, *fîndcă acel loc n-a fost arat niciodată*. Atâta erau de groase rădăcinile cât mâna. *Cu plugurile se puteau face 150 fâlci la moină, în vreme cât am trecut 30 fâlci la țelină*”¹².

Acolo unde veșnicii stăpâni exploatau singuri moșiile lor, au trebuit să sporească și ei investițiile de capital. Astfel, între 1829-1864 exploatarea mare, fie că era făcută de veșnicii stăpâni, fie de arendași, are un caracter capitalist, spre deosebire de agricultura patriarhală din trecut. Ocârmuirea era interesată ca atât producția, cât și exportul, să fie cât mai mari.

Pe la sfârșitul lunii iunie (stil vechi) începeau arăturile pe pârloage; soarele de vară pârjolea brazdele. La Sântămăria Mare (15 august) începea însămânțatul grâului. Cel mai reușit grâu era cel semănat până la Sântămăria Mică (8 septembrie). Rapița se semăna când porumbul era la a doua prăsilă; în pârloagă semănatul se făcea între 1-15 august (stil vechi). Porumbul se cultiva pe scară întinsă întrucât mămăliga era alimentul de bază în hrana muncitorilor de pe ogoare.

¹¹ Academie, Credit rural, 69/CCCLLIX.

¹² Arhive Iași, Tr. 633, op. 695, dos. 300.

Marea proprietate avea recolte frumoase pentru că dispunea de mână de lucru și inventar. Arătura se făcea cu boi, de care moșiile dispuneau cu sutele. După o plantă prășitoare (ca porumbul) pământul era neînsămânțat „ca să se odihnească”. Pârloaga, cu fel de fel de buruieni, servea pentru păscutul oilor. Pe vreme de ploaie oile nu erau date pe pârloagă, ca să nu strice plantele de pe ea. De altfel pârloaga era loc bun pentru purtatul oilor; pământul era ușor bătut de picioarele lor.

O însemnare din 31 octombrie 1860 arată ce s-a ridicat la moșia Vicoleni de pe lanul al doilea cu popușoi, care fusese dat în lucru sătenilor: Manole Buga 67 oboroace, Ion Bulboacă 58, Ion Aniței 51, Neculai Bătă 48, Costache Bătă 50, Ion Doronceanu 54, Toader Răileanu 60, Vasile Bătă 63, Gheorghe Albu 51, Constantin Corman 58, N. Moraru 43, Gheorghe Bujor 51, Gheorghe Miron 63, Gheorghe Bulboacă 36, Gheorghe Bejinaru 58, N. Bejinaru 49, Ion Răsuciuc 57, N. Ciobanu 60, Ion Ciobanu 58, Toader Ganea 30, M. Belciug 49, două vădăni 42 oboroace¹³. Toate aceste oboroace umpleau coșarele boierești, în vreme ce podurile din casele țăranilor erau goale.

În toate timpurile au fost flageluri și pericole de tot felul pentru semănături: buruieni parazite (neghina, holera), gândaci, omizi, lăcuste, păsări stricătoare (vrăbii, ciori), animale rozătoare; apoi: brume, înghețuri timpurii, secete, grindine și cumpene.

Lăcustele au pricinuit pagube mari agriculturii, de aceea semnalarea lor punea în stare de alarmă nu numai pe locuitori, dar și autoritățile.

În 1828 au bântuit lăcuste în ținutul Hârlău, iar în 1848 în ținutul Dorohoi¹⁴. În 1867 s-au semnalat lăcuste în comuna Ungureni. La 1 iunie 1867, Subprefectura plasei Jijia a raportat că în satul Vicoleni din comuna Ungureni, pe o întindere de 30 fălci imaș, s-au ivit niște insecte care se presupun a fi lăcuste. „Semnatul are onoarea a vă raporta despre această tristă informație, odată cu prezentarea unei insecte de acelea, spre a D-vs regulă. Pe de altă parte s-au luat cuvenitele măsuri pentru nimicirea unor așa insecte, care prin stricăciunea ce pot face amenință țara la lipsă de orice recoltă”.

La 26 iunie, Ministerul Agriculturii a telegrafiat prefectului de Botoșani: „Comunicați telegrafic cum merge exterminarea lăcustelor după măsurile luate. Mergeți în persoană la fața locului. Vă puneți toată

¹³ Idem, Pachet 771, nr. 162.

¹⁴ Idem, Tr. 398, op. 434, dos. 25, an 1828; Tr. 1772, op. 2020, nr. 13807, an 1848.

activitatea spre a ajunge la rezultatul dorit. Raportați telegrafic rezultatul în fiecare zi”.

La 7 iulie 1867, subprefectul de Jijia a raportat că lăcustele ce s-au ivit pe moșia Vicoleni, prin întrebuițarea bunelor măsuri s-au ucis, rămânând puține, numai unde și unde câte una.

La 24 iulie 1867, ministrul Agriculturii scrie prefectului de Botoșani: „Am văzut cu plăcere comunicarea ce faceți ministerului că lăcustele ce se ivise[ră] pe proprietatea Vicoleni, în urma măsurilor luate s-au exterminat. Acum dar nu-mi rămâne decât a vă expune mulțumirea ce am simțit despre activitatea ce ați depus în îndeplinirea ordinului de a scăpa recolta acestui sat și al celorlalte pe unde ar fi trecut acest flagel. Ca agent direct al guvernului în acest județ, vă fac interpretul mulțumirilor mele către locuitorii săteni și celelalte persoane care au dat binevoitorul lor concurs în această lucrare, atât de folositoare pentru recolta anului curent”¹⁵.

Creșterea vitelor era în trecut anexa cea mai importantă a marii agriculturi. Calul era folosit pentru deplasări rapide, iar boul pentru lucrări grele. Vitele dădeau fructul alb și carnea; ele foloseau furajul și procurau îngrășămintele valoroase pentru ogoare. Oile, care în vechime se mai numeau și „bucate”, au alcătuit totdeauna un mare izvor de bogăție pentru gospodăriile boierești. În regiune rasa de oi cea mai răspândită a fost *țurcana* sau *bârsana*.

Ca ramuri anexe ale marii agriculturi de altădată erau horticultura, viticultura, apicultura, piscicultura. Curțile boierești aveau vii, livezi, grădini de zarzavat și prisăci. Pe moșii erau iazuri, heleșteie și pâraie pline cu pești (în special crap), raci și scoici.

Agricultura mare care s-a făcut până la 1864, împreună cu anexele ei, aducea venituri enorme; numai că erau inechitabil repartizate: capitalului îi revenea partea uriașă, iar muncii parte infimă. Exploatarea era în toi; cu drept cuvânt, omul se afla sub exploatarea omului.

Dar până în 1864 au făcut și țărani agricultură. Micii răzeși, țărani liberi, aveau pământurile lor în proprietate devălmașă. Dar chiar vecinii (clăcașii) aveau dreptul să aibă pământ pentru hrană în schimbul muncii pe moșia veșnicului stăpân. Se știe însă că aceste pământuri erau insuficiente, de slabă calitate și se lucrau de către țăran numai după ce se efectua munca la stăpân. Locuitorii satelor erau mai totdeauna lipsiți de hrană¹⁶.

¹⁵ Arhive Botoșani, Prefectura, 62/186[7].

¹⁶ Arhive Iași, Tr. 447, op. III 485, dos. 59, an 1834 (*Locuitorii lipsiți de pâine*, 537 p.).

Dar oricum clăcașii aveau și ei țarina lor. De la începutul secolului al XIX-lea, Ocârmuirea a arătat oarecare grijă pentru agricultura lor. Astfel, la 26 februarie 1816, Visteria a dat împuternicire jicnicerului Dumitrachi Sălceanu ca să supravegheze în mai multe sate din ocolul Târgului, de la ținutul Botoșani, arăturile și semănăturile din acea primăvară. „Să nu pricinuiți, să nu vă apărați sub cuvinte de îngreuere decât întocmai să fiți următori. Când împotriva vă veți arăta și dumnealor dregătorii vor înștiința că nu urmați căzută silință, unii ca aceia cu zapciu, cu grele ciubote vor fi aduși aici și strașnic se vor pedepsi”¹⁷.

La 10 martie 1816, Vornicia de la Botoșani a trimis jicnicerului Dumitrachi Sălceanu lămuriri amănunțite asupra celor ce are de făcut.

Iată cuprinsul acelei comunicări: „Pe larg vei înțelege în cartea cinstitei Vistierii ce ți se scrie ca să silești pe lăcuiitorii de prin sate pentru arături și semănături. Ți se trimite și izvod de satele la care ești rânduit să te silești pentru arături. Dar acum îndată să te pornești prin sate și să silești pe lăcuiitori ca să-și tocmească gardurile pe la țarină – și pe unde nu vor fi garduri să-și facă șanțuri la țarină – acum, până nu ies la plug, să fie toate gardurile pe la țarine tocmit.

Să dai poruncă vornicilor ca oamenii să se însâmbrească (întovărășească); iar cei care nu vor avea boi să se așeze la plugurile celor cu boi. De vor avea cei cu pluguri argați la plugurile lor, să-i lepede și să-i pună pe sătenii cei fără boi, ca să nu rămână aceștia fără de arătură. Și pentru semință să caute să-și cumpere fiecare; care vor avea semință de prisos să dea și celor ce nu vor avea și li se va plăti. La moșiile ce nu vor avea lăcuiitorii satelor pământuri de-agiuns pentru hrana lor, se îndatorește pe stăpâni ca să le de loc de arat. Pe lângă toate semănăturile se vor face să samene și *brandaburce* (cartofi), căci prind bine la vreme de nevoe pentru hrana lăcuiitorilor.

Pentru toate semănăturile: păpușoi, malai, grâu, orz, sacară, hrișcă și ovăz, să faci izvod în merțe de cât a semăna fiecare sat. *Citește răvașul acesta de-amăruntul și înțelege ce ți se scrie.* Osăbit de carele ce s-au trimes în gios să aducă păpușoi, s-a dat porunci să li se mai de câte 6 și 4 boi, spre a rămâne boi cu îndestulare pentru pluguri. Să cauți dar și întru aceasta să fii cu ce mai mare silință a-i simbrului (a-i întovărăși câte doi, fiecare cu câte un bou) pe toți la pluguri, ca să nu rămâie nici unul nesâmbrilit. Și numaidecât să-i scoți cu plugul să are. Iar dacă cumva de la unii din lăcuiitori li se vor fi luat boii și nu vor avea

¹⁷ Idem, Pachet 135, nr. 54.

nici ca cum boi, să-i siliți pe ceilalți lăcuiitori să le are și acelora câte ceva ca să aibă și aceia câte puțină arătură de ace mai devreme”¹⁸.

Ca să prevină foametea, Ocârmuirea a dat o mare extensiune culturii cartofului. La 17 martie 1833, Sfatul Ocârmuitor al Principatului Moldovei a scris ispravnicului din Dorohoi: „După lipsa anilor trecuți, care a pricinuit și pricinuieste atâta pătımire de foame obștescului norod, Sfatul, purtând părintească îngrijire pentru vremea viitoare, a găsit de cuviință a păși către mai sigure măsuri, pentru întâmpinarea neîmbelșugării”.

Se arată mai departe că din rodurile binecuvântate de fire, mai nimerit și mai sigur este cel al cartofilor și că neamurile învecinate, la întâmplarea de lipsă, au aflat ajutorul lor în lucrarea cartofilor. „Sfatul grăbește a porunci dumitale ca, judecând pricină cât este de gingașă și interesată însuși omenirii, *în minutul primirii acestei porunci, să te îmbraci cu toată vrednicia și – prin privighetorii ocoalelor și osebiți rânduți – să pui la cale pe fiecare lăcuiitor din cuprinsul ținutului aceluia să samene câte cinci prăjini de cartofi*. Să se facă îndemnare cuviincioasă, prin sfătuire către cei înțelegători și prin întrebuițarea execuției către cei leneși. Să li se dea a înțelege și a cunoaște că acest rod, după ce este în tot chipul hrănitor, mănos și îndestul de priincios sănătății, apoi e și cu înlesnire de lucrat, fără a fi supus, precum celelalte, la pierderi în vreme de secetă, grindină, brumă și altele”.

După ce se dau câteva instrucțiuni în legătură cu procurarea seminței, porunca încheie astfel: „Îndatorirea acestei îngrijiri nu trebuie a o socoti ca una mai de ordinar, ci lucrarea să-ți fie cu atâta silință încât să te povățuiască până la mustrarea de cuget, judecând că mijlocești interesul viețuirii omenirii. Pentru scăparea din vedere în cât de puțin, te supui însuși răspunderii către Dumnezeu; dar negreșit vei căde și în judecată pravilicească”¹⁹.

La 7 septembrie 1837, spatarul Iordachi Leon, ispravnicul ținutului Botoșani, a primit carte domnească prin care i s-a pus în vedere să pornească lucrările agricole de toamnă. În fiecare ocol se va însărcina un prilighet cu știință sau boiernaș, iar la fiecare 5 sate câte un mazil, care să zăpciuiască pe locuitori, cu ajutorul vorniceilor și a pașnicilor, ca să-și cultive pământul. Pe cei nesilitori să-i oblige cu măsuri polițienești. Se atrage atenția în mod deosebit ca fiecare gospodar să

¹⁸ Ibidem, nr. 55.

¹⁹ Idem, Tr. 447, op. II 485, dos. 134.

samene neapărat măcar jumătate falce secară de toamnă, pregătind întorsuri pentru primăvară, pe câte s-ar pute mai multe²⁰.

În fiecare an, Ocârmuirea a arătat aceiași grijă pentru lucrările de primăvară de pe ogoarele sătenilor. În unii ani unele sate n-au fost în stare să depună „la magazale” popușoi de rezervă.

La 6 aprilie 1844, Manolache Sălceanu, stăpânul moșiei Vicoleni, a primit poruncă domnească să supravegheze ca lucrarea pământului să urmeze în acea primăvară mai cu stăruință. „Noi, ca un părinte poporului moldovenesc – scrie porunca lui Mihail Grigore Sturza voievod –, dorind ca prin cele mai nimerite mijloace să aducem pe lăcuiorii acestei țări în cea mai plăcută norocire, găsim că acest obiect al agriculturii, este cel mai întâi ram prin care se naște fericirea lor”.

Manolache Sălceanu era poftit să se înțeleagă cu ispravnicul ținutului Botoșani și cu boierii împreună lucrători regularisind măsurile ce vor fi destoinice a răspunde la isprava dorită și cerută. Pe vremea plugăriei, lăcuiorii vor fi scutiți de tot felul de împliniri și zapcilăcuri (afară de cele ale haznalei), de chemări judecătorești și de lucrarea șoselelor.

Locuitorii să fie îndemnați a ieși cu mic cu mare cu plugul și cu sapa [ca] să facă semănătura cât mai multă și de-agiunsă. Mai întâi să se samene locul pregătit de cu toamnă cu cele mai de priință sămințe. Tot gospodarul să samene neapărat câte 5 prăjini de cartofi, ca un product lesne și fără sminteală roditor.

Pe lângă aceasta să se îndemne lăcuiorii a-și face grădini pentru casnica înlesnire, să-și curețe livezile, să-și hultuiască pomii, să lucreze viile. Să facă și să dreagă gardurile și șanțurile de la țarine ca să nu urmeze dintru acestea necuviințe. Porunca domnească sfârșește cu o apreciere măgulitoare pentru Manolache Sălceanu: „Această mai interesantă decât toată trebuința, cerând stăruitoare îndeletnicire, noi rămânem întru nădejdea vredniciei unei persoane de patriot, ca dumneata”²¹.

Ocârmuirea ținea ca ogoarele țăranilor să fie împrejmuite cu garduri și șanțuri, spre a fi ferite de vitele, caii, porcii și oile care hălăduiau slobode pe moșia din jur. La arhivele din Iași se găsesc dosare privitoare la închiderea țărinilor, cu garduri și șanțuri²².

²⁰ Idem, Tr. 1333, op. 1513, dos. 497, f. 1.

²¹ Idem, Pachet 246, nr. 104.

²² Idem, Tr. 447, op. II 485, dos. 198, an 1833 și dos. 58 din 1835; Tr. 1772, op. 2020, nr. 43822, an 1836.

Pe lângă agricultura ce o făceau, sătenii aveau și vitele lor. O statistică din 1830 arată la *Ungurenii Cuciureanului*: 24 de birnici cu 89 vite, 5 slugi ale stolnicului Ciulei cu 9 vite, 4 văduve cu 12 vite; la *Epurenii*: 58 birnici cu 235 vite, 13 slugi fără bir cu 55 vite, 6 văduve cu 17 vite; la *Vicoleni*: 22 birnici cu 43 vite, 10 slugi fără bir cu 25 vite, un jidov orândar birnic cu o vită, un sudit pământean cu două vite, o văduvă cu 3 vite; la *odaia Călugărenii*: 10 birnici cu 27 vite²³.

Pentru comparație dăm, după aceeași statistică, situația din câteva sate învecinate. La Matieni: 14 scutelnici cu 48 de vite; la Mănăstireni: 78 birnici cu 239 vite și 12 slugi fără bir cu 23 vite; la Nicșeni: 118 birnici cu 336 vite, 20 slugi fără bir cu 22 vite și 2 jidovi orândari cu 7 vite; la Nicșenii de Gios: 45 birnici cu 86 vite, 6 slugi fără bir cu 3 vite; la Onțani: 103 birnici cu 196 vite, 4 slugi fără bir cu 13 vite; la Tomești: 9 birnici cu 31 vite; la Vlădeni: 50 birnici cu 52 vite²⁴.

*

Pentru a cunoaște situația economică a țării, Ocârmuirea (mai ales începând din a treia decadă a secolului al XIX-lea) a întocmit prin administrațiile ținutale și de ocol diferite statistici.

La 28 august 1833, Departamentul Trebilor din Lăuntru a cerut Isprăvniceii de Dorohoi să întocmească, cu cât se va putea mai aproape de adevăr, formularul ce închipuiește *tahmin* de venitul a trei moșii din ținut, adică una de frunte, una de mijloc și alta de coadă.

La 17 septembrie 1833, Isprăvnicia arată venitul ce pot da cele trei moșii din categorii diferite. Moșia *Suharău*, cu 125 gospodari, dă pe an 23.750 lei și anume: 6250 zile ale boierescului, câte 50 lei de gospodar; 3500 lei două orânzi; 6000 lei velnița și pădurea; 3000 lei două imașuri; 1000 lei o moară cu două pietre pe Bașău; 2000 lei dijmuirile și 2000 lei 200 fălci fânaț boieresc.

Moșia *Mlinăuți*, cu 52 gospodari, dă pe an un venit de 5600 lei și anume: 2600 lei zilele boierescului; 1000 lei orânda; 500 lei două mori mici; 500 lei dijma câmpului; 1000 lei 100 fălci fânaț boieresc.

Moșia *Popenii* a stolnicului Mavrodin, cu 33 gospodari, dă pe an un venit de 2950 lei și anume: 1650 lei zilele boierescului; 600 lei orânda; 300 lei dijma câmpului și 400 lei 40 fălci fânaț²⁵.

²³ Idem, Fond Litere, B/608.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Idem, Tr. 447, op. II 485, dos. 357.

La începutul anului 1845, satele Moldovei au fost împărțite în două stări: I și II. În ocolul Bașeu (ținutul Dorohoiului), satele Tăutești, odăile Borzești și Plopeni, satul Plopeni, Dornești și Vicoleni cu odaia au fost trecute la starea a II-a. În ocolul Jijia (ținutul Botoșani), satele Ungureni răzeși și Epureni au fost trecute la starea I, iar Ungurenii lui Roman (Isăcescu), Ungurenii Cuciureanului și Vicolenii la starea a II-a. Tot în ținutul Botoșani, dar în ocolul Târgului, la starea I a fost trecut satul Călugăreni.

În această tabelă generală, satele învecinate cu regiunea au fost clasificate astfel: Starea I: Bătrânești, Costești, Mănăstireni, Nicșeni, Săveni, Sârbi cu odaia, Știubieni, Vlăsinești cu odaia, Vorniceni, Unțeni. Starea a II-a: Dângeni, Iacobeni, Matieni, Starosilța, Strahotin, Tomești, Vlădeni²⁶.

Pentru a ne face o idee despre starea economică a unui sat din regiune în deceniile 4-5 din secolul al XIX-lea, vom analiza în rândurile ce urmează, după statisticile vremii, situația de la Epureni.

„Știut este de către toți (se arată într-o vedemostie de semănăturile făcute la ocol) că la falcea de arătură de toamnă, grâu și secară intră 16 dimerlii; de primăvară 14 dimerlii; orz [sau] ovăz 12 dimerlii la falce; hrișcă 6 dimerlii, malai 4 și popușoi 4”²⁷.

În toamna anului 1836, în mai toate satele vecine au arat și semănat numai stăpânii. La Epureni, boierul a semănat 20 fălci de grâu, iar sătenii 6 fălci de grâu. Au rămas și arături neșemăntate: 30 fălci la boier și 3 fălci la săteni²⁸.

Se știe că prin Regulamentul Organic s-a redus suprafața de imaș și fânaț. Această dispoziție a dăunat atât agriculturii, cât și creșterii animalelor. Încă din toamna anului 1836, Isprăvnicia de Botoșani a vestit satele că arăturile de toamnă sunt mai folositoare și mai nimerite, pentru că primăvara se prilejuiește întârziere din feliuri de întâmplări: împovărarea vremii, lipsa fânului sau slăbiciunea boilor, din care se pricinuiască sminteli rodirii²⁹.

În primăvara anului 1837, proprietatea a semănat: 14 fălci grâu, 20 fălci secară, 40 fălci popușoi, 10 fălci orz-ovăz, 2 fălci hrișcă, 2 fălci malai, o falce și 30 prăjini cartofi. Locuitorii au semănat: 80 fălci și 40 prăjini popușoi, 2 fălci și 40 prăjini orz-ovăz, o falce și 25 prăjini

²⁶ Adaos la „Foaia sătească”, nr. 1 și 2 din 7 ianuarie 1845.

²⁷ Arhive Iași, Tr. 1333, op. 1513, dos. 576, f. 183.

²⁸ Ibidem, dos. 402, f. 70.

²⁹ Ibidem, f. 5.

malai, 2 fălci și 20 prăjini hrișcă, 2 fălci și 40 prăjini cartofi. Gândacii au atacat pâinea albă. Recolta în 1837. Stăpânii: 5 kile grâu, 6 kile și 5 dimerlii secară, 12 kile și 5 dimerlii popușoi, 5 kile orz-ovăz, 8 kile hrișcă, 4 kile și 5 dimerlii malai, 14 kile și 5 dimerlii cartofi. Locuitorii: 4 kile grâu, 6 kile și 4 dimerlii secară, 16 kile popușoi, 5 kile orz-ovăz, 6 kile hrișcă, 10 kile malai, 14 kile cartofi³⁰.

În 1837 au fost ploi din belșug, cum n-au mai fost câțiva ani înainte. Dar din pricina facerii drumului și a ploilor ce au urmat, în toamna acestui an locuitorii nu au făcut nici un fel de semănături. În schimb au fost sămănături stăpânești: 15 fălci și 4 prăjini cu grâu și 20 fălci și 40 prăjini cu secară. Au rămas arături neînsămânțate: 8 fălci și 30 de prăjini.

În primăvara anului 1838 s-au făcut următoarele sămănături. Stăpânești: 40 fălci și 30 prăjini grâu, 7 fălci secară, 40 fălci și 30 prăjini popușoi, 7 fălci orz-ovăz. Locuitorii: 4 fălci și 10 prăjini grâu, 5 fălci secară, 30 fălci popușoi, 6 fălci orz-ovăz, 2 fălci malai, 2 fălci hrișcă și 20 prăjini cartofi. Recolta anului 1838. Stăpânească: 120 kile și 10 dimerlii grâu, 160 kile popușoi, 100 kile orz-ovăz, 6 kile și 10 dimerlii cartofi. Locuitoriească: 100 kile popușoi, 6 kile orz-ovăz, 10 kile și 10 dimerlii cartofi³¹.

În 1839 vedemostia rodirilor de pâine arată [după cum urmează]. Recoltă stăpânească: 40 kile și 10 dimerlii grâu, 10 kile secară, 80 kile și 10 dimerlii popușoi, 16 kile și 10 dimerlii orz-ovăz, 2 kile și 10 dimerlii malai, o kilă și 15 dimerlii cartofi. Recoltă locuitoriească: 3 kile și 16 dimerlii grâu, 4 kile și 10 dimerlii secară, 60 kile și 15 dimerlii popușoi, 4 kile și 10 dimerlii orz-ovăz, 4 kile și 15 dimerlii hrișcă, 2 kile și 10 dimerlii malai, 3 kile și 10 dimerlii cartofi³².

Arături și semănături în toamna anului 1839. Stăpânești: 10 fălci și 40 prăjini grâu, 20 fălci și 20 prăjini arătură neșemănată. La 22 decembrie 1839, privighetorul de ocol arată: „Lăcuitorii n-au făcut nici cum arături de toamnă, măcar de a urmat îndeștule zăpcilăcuri asupra-le, fiindcă dindată ce au gătit boierescurile și a lor de strâns au pornit a transportarisi sare și grâu de la șchele, și după aceea au pornit ploile”.

Arături și semănături în primăvara [anului] 1840. Stăpânești: 40 fălci și 10 prăjini grâu, 35 fălci popușoi, 15 fălci orz-ovăz, 3 fălci și 10 prăjini malai, 3 fălci și 10 prăjini cartofi. Locuitoriești: 8 fălci și

³⁰ Ibidem, f. 228, 238, 283.

³¹ Ibidem, dos. 497, f. 1, 34, 53, 97, 180, 193, 209.

³² Ibidem, dos. 576, f. 232.

40 prăjini grâu, 4 fălci secară, 64 fălci popușoi, 15 fălci și 40 prăjini orz-ovăz, 2 fălci hrișcă, o falce malai, o falce și 40 prăjini cartofi³³. Recoltă în 1840. Stăpânească: 28 kile grâu, 7 kile orz-ovăz, 109 kile popușoi, o kilă malai, o kilă cartofi. Locuitoarească: 2 kile grâu, 5 kile orz-ovăz, 30 kile popușoi, o kilă cartofi.

Arături și semănături de toamnă în 1840. Pe loc stăpânesc: 20 fălci grâu, 20 fălci secară, 20 fălci arătură neșemănată. Cei 62 de locuitori au avut 20 fălci arate, dar neșemănate.

Arături și semănături în primăvara [lui] 1841. Pe loc stăpânesc: 38 fălci și 64 prăjini grâu, 42 fălci și 58 prăjini popușoi, 19 fălci și 70 prăjini orz-ovăz, o falce hrișcă, o falce malai, o falce cartofi. Locuitorii: 10 fălci și 50 prăjini grâu, 65 fălci popușoi, 16 fălci orz-ovăz, 4 fălci și 40 prăjini hrișcă, 5 fălci cartofi. Recoltă în 1841. Stăpânească: 10 kile grâu, 100 kile popușoi, 15 kile orz-ovăz, 5 kile cartofi. Locuitoarească: 2 kile grâu, 60 kile popușoi, 10 kile orz-ovăz, 10 kile cartofi³⁴.

Arături și semănături în toamna anului 1841. Neșemănate: 67 fălci, 73 prăjini stăpânești și 30 fălci și 25 prăjini locuitoarești.

În primăvara [anului] 1842. Pe loc stăpânesc: 40 fălci grâu, 10 fălci secară, 30 fălci popușoi, 15 fălci orz, o falce cartofi. Cei 64 locuitori au semănat: 15 fălci grâu, 50 fălci și 40 prăjini popușoi, 12 fălci orz, 10 fălci ovăz, 10 fălci cartofi. Recoltă în 1842. Stăpânească: 110 kile grâu, 50 kile secară, 200 kile popușoi, 50 kile orz-ovăz, 15 kile malai, 10 kile hrișcă, 10 kile cartofi³⁵.

Arături și semănături în toamna lui 1842. Stăpânești: 30 fălci grâu, 20 fălci arătură neșemănată. Locuitoarești: 5 fălci grâu.

În primăvara anului 1843. Stăpânești: 40 fălci grâu, 10 fălci secară, 30 fălci popușoi, 15 fălci orz-ovăz, o falce cartofi. Locuitoarești: 10 fălci grâu, 5 fălci secară, 60 fălci popușoi, 15 fălci orz-ovăz, o falce hrișcă, 2 fălci cartofi³⁶. Recoltă în 1843. Stăpânești: 100 kile grâu, 60 kile orz-ovăz, 300 kile popușoi, 30 kile cartofi. Locuitoarești: 4 kile și 10 dimerlii grâu, 5 kile orz-ovăz, 300 kile popușoi, 50 kile cartofi³⁷.

Situația în 1844. Pe loc boieresc, arături și semănături: 35 fălci grâu, 30 fălci popușoi, 15 fălci orz, o falce in; nearate: 17 fălci. Apoi 100 fălci imaș, 200 fălci fânaș, 12 pogoane vie. Boierul are 40 de boi,

³³ Ibidem, dos. 597, f. 46, 65, 238, 245.

³⁴ Ibidem, dos. 717, f. 132, 139, 542, 555, 610.

³⁵ Ibidem, dos. 735, f. 150, 341, 343, 405.

³⁶ Ibidem, dos. 805, f. 136, 224, 227.

³⁷ Ibidem, Tr. 1333, op. 1514, dos. 100, f. 135.

20 cai, 160 vite cornorate și trei pietre de moară. La locuitori: 50 fălci arătură, 100 fălci imaș, 90 fălci fâneață. Locuitorii au 80 boi, 7 cai, 140 vite cornorate, 300 oi.

Situația în 1845. Pe loc boieresc, arături și semănături: 30 fălci grâu, 60 fălci popușoi, o falce orz, o falce cartofi, 6 fălci ovăz, o falce cânepă, 15 fălci nearate, 80 fălci imaș, 120 fălci fânaș, 12 pogoane vie. Boierul are 30 de boi și 80 vite cornorate. La locuitori: 70 fălci arătură, 60 fălci imaș, 60 fălci fânaș. Sătenii au 80 boi, 10 cai, 90 vite cornorate și 200 oi³⁸.

Recoltă în 1846. Boierească: 90 kile grâu, 20 kile și 5 dimerlii secară, 85 kile popușoi, 45 kile orz-ovăz, o kilă și 10 dimerlii hrișcă, 8 kile și 10 dimerlii cartofi. Locuitorească: 2 kile grâu, 220 kile popușoi, 4 kile malai, 16 kile cartofi³⁹. În toamna anului 1846, statistica oficială arată numai ceea ce au arat și însămânțat locuitorii: 30 fălci grâu și 4 fălci secară⁴⁰.

În primăvara anului 1847, arături și semănături. Pe loc stăpânesc: 100 fălci grâu, 40 fălci popușoi, 40 fălci orz-ovăz, 7 fălci malai, 4 fălci hrișcă, 10 prăjini cartofi. La săteni: 8 fălci grâu, o falce secară, 77 fălci popușoi, 8 fălci orz-ovăz, 4 fălci malai, 5 fălci hrișcă, o falce cartofi⁴¹. Recoltă în 1847. La boier: 75 kile popușoi. La locuitori: 200 kile popușoi, 14 kile cartofi⁴².

Situația în 1848. Arături și semănături, pe loc boieresc: 60 fălci grâu, 50 fălci popușoi, 20 fălci orz, 28 fălci ovăz, 5 fălci in, 250 fălci imaș, 300 fălci fâneață, 12 pogoane de vie. Boierul are 80 de boi, 60 vite cornorate. La locuitori: 98 fălci arate și semănite, 100 fălci imaș, 90 fălci fâneață. Apoi: 48 boi, 6 cai, 40 vite cornorate, 160 oi⁴³.

Situația în 1851. Arături și semănături, pe loc boieresc: 18 fălci grâu, 25 fălci popușoi, 8 fălci orz, 7 fălci ovăz, o falce cânepă. Apoi: 60 fălci nearate, 155 fălci imaș, 240 fălci fâneață, 12 pogoane de vie. Boierul avea: 40 de boi, 16 cai, 150 vite cornorate. La locuitori: 120 fălci arătură, 100 fălci imaș, 110 fălci fâneață. Apoi: 38 boi, 4 cai, 78 vite cornorate, 260 oi⁴⁴.

³⁸ Ibidem, dos. 188, f. 91 și 150.

³⁹ Ibidem, dos. 316, f. 48.

⁴⁰ Ibidem, f. 76.

⁴¹ Ibidem, dos. 412, f. 98 și 150.

⁴² Ibidem, dos. 402, f. 94.

⁴³ Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, dos. 16598.

⁴⁴ Ibidem, dos. 44780, f. 60.

Situația în 1853. Pe loc boieresc, arătură și semănătură: 77 fălci grâu, 50 fălci popușoi, 30 fălci orz, 6 fălci ovăz. Apoi: 53 fălci nearate, 153 fălci imaș, 270 fălci fânaț, 12 pogoane vie. Boierul avea: 24 boi, 36 cai, 125 vite cornorate. La locuitori: 60 fălci arătură, 100 fălci imaș, 80 fălci fânaț. Locuitorii aveau: 36 boi, 5 cai, 156 cornorate, 226 oi⁴⁵.

Statisticile vremii trebuie folosite cu rezervă, pentru că în multe din ele datele sunt cu totul arbitrare. Vom da și exemple în care pentru unii ani datele arătate în alte dosare sunt cu totul diferite.

Pentru 1842. Pe locul boieresc, arături și semănături: 60 fălci grâu, 40 fălci popușoi, 10 fălci orz, 20 fălci ovăz, 50 fălci imaș, 300 fălci fânaț, 11 pogoane vie. Apoi: 60 boi, 20 cai, 40 vite cornorate, patru pietre de moară. La locuitori: 45 fălci arătură, 100 fălci imaș, 100 fălci fânaț. Apoi: 100 boi, 60 vite cornorate, 300 oi⁴⁶.

Pentru 1844. Pe loc boieresc: 60 fălci grâu, 48 fălci popușoi, 10 fălci orz, 10 fălci ovăz, 50 fălci imaș, 300 fălci fânaț, 4 pogoane vie. Apoi: 60 boi, 26 cai, 47 vite cornorate, 4 pietre moară. Locuitorii: 46 fălci arătură, 100 fălci imaș, 100 fălci fânaț. Apoi: 100 boi, 6 cai, 70 vite cornorate, 340 oi⁴⁷.

Pentru 1847. Pe loc stăpânesc, arături și semănături: 30 fălci grâu, 60 fălci popușoi, 10 fălci orz, o falce cartofi, 6 fălci ovăz, o falce cânepă, 15 fălci nearate, 80 fălci imaș, 120 fălci fânaț, 12 pogoane vie. Apoi: 50 boi, 60 vite cornorate. La locuitori: 70 fălci arătură, 60 fălci imaș, 60 fălci fânaț. Apoi: 100 boi, 80 vite cornorate, 200 oi⁴⁸.

Între 1864 și Primul Război Mondial

În această etapă, alături de agricultura mare trebuie luată în considerare agricultura țărănească pe loturi individuale rezultate din împrumut. Unii din marii proprietari s-au menținut ferm pe proprietățile lor și chiar și-au îmbunătățit exploatarea. Alții însă au continuat traiul ușor – la oraș sau în străinătate –, lăsând moșiile în seama administratorilor și arendașilor, ceea ce i-a dus la ruină.

În această etapă, unele familii de proprietari au pierdut cu totul moșiile, altele s-au îndatorat peste valoarea lor; sunt cazuri chiar în regiunea de care ne ocupăm.

⁴⁵ Ibidem, dos. 30920, f. 21.

⁴⁶ Ibidem, op. 2020, dos. 1933, f. 133.

⁴⁷ Ibidem, dos. 5275, f. 157.

⁴⁸ Ibidem, dos. 12052, f. 136.

Pe ruinele casei boierești s-au ridicat arendașii și foștii slujbași ai moșiilor. Acum este etapa dezvoltării – chiar scandaloase – a trusturilor arendașești. Agricultură e în funcție de capital, iar exploatarea agricolă stă în legătură cu cerințele pieței. Arendașul este un om de afaceri, care mănuieste capital și urmărește numai câștig cât mai mare, fără conveniențe de ordin afectiv față de omul care muncește sau față de pământul care dă roade.

În agricultură primează acum capitalul, ca și în industrie, spre care de altfel burghezia și-a deplasat interesul. Nevoia de capital e semnalată încă din 1866 de către agronomul Ion Ionescu de la Brad: „Arendașul (din Durnești) poate face o plugărie care să se întindă și pe două sute fâlci; însă pentru aceasta se cere un capital de 7 galbeni falcea, capital pe care nu-l are”⁴⁹.

Agricultorii mari, fie că erau veșnici stăpâni, fie că erau arendași, făceau pe marile proprietăți o agricultură rațională, după știința vremii de atunci și mai ales după experiență, pentru ca pământul să dea roade cât mai bogate.

Printre alte măsuri pentru îmbunătățirea agriculturii a fost și aducerea din străinătate a mașinilor agricole. „Monitorul Oficial”⁵⁰ a publicat reclama *Casei Clayton Schuttworth & Co Lincoln* din Anglita pentru mașini agricole; [este vorba de] o locomobilă de 8 cai putere, cu batoza ei, [care] costa 887 galbeni la vama din Turnu Severin și 921 galbeni la Galați și Brăila.

În curând s-au găsit mașini la câteva moșii din Moldova de nord. În 1878, după moartea lui Costache Cazimir, au rămas pe moșia Unțeni o moară de treier și o moară de vapor. În 1879, pe moșia Vorniceni – Podul lui Stamati (a lui Costache Haret) se afla o locomobilă cu două batoze, una de popușoi și alta de grâu. În 1885 se afla mașină de treier pe moșia Epureni.

Valoarea lucrurilor și prețul muncilor în regiunea de care ne ocupăm era – în 1884 – cam la fel ca în întreg nordul Moldovei.

O falce de pământ producea în medie, în 1884, 12 merțe la grâu, 16 la porumb, 15 la orz, 18 la ovăz, 12 la seară. Prețuri de închiriere. Arătura: calitatea I – 50 lei, cal. a II-a – 40 lei, cal. a III-a – 30 lei. Fânețe: cal. I – 40 lei, cal. a II-a – 30 lei, cal. a III-a – 20 lei. Suhat: cal. I – 30 lei, cal. a II-a – 25 lei, cal. a III-a – 20 lei. Lucrul la o falcă de pământ: arătura

⁴⁹ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, [București, Imprimeria Statului, 1866], p. 457.

⁵⁰ Din 7/19 mai 1866.

16 lei, semănatul 2 lei, grăpatul 3 lei, seceratul 16 lei, strânsul 4 lei, prășitul 30 lei, culesul 10 lei, coasa 16 lei. Ziua cu carul 2 lei, cu palmele 1 leu, bătutul la porumb 1 leu. Plata unui argat pe lună 12 lei. Prețul vitelor. Un bou la plug: cal. I – 150 lei, iar cal. a II-a – 120 lei, o vacă: cal. I – 100 lei, cal. a II-a – 80 lei; oaia – 15 lei; un porc mijlociu – 20 lei; capra – 20 lei.

Una din marile exploatari agricole de pe valea Jijiei era moșia Epureni. Moșia aceasta, în întindere de 1050 fălci, a fost vândută de către Grigore Holban la 20 octombrie 1880 cu 26.000 de galbeni lui Cristea Manea Loizan, armean din Botoșani. Pământul era de calitate superioară, ca tot cel din împrejurimi.

Încă în 1866, agronomul Ion Ionescu de la Brad scria: „Pământurile întinse și cu totul lipsite de păduri din plășile Prutul de Jos și Bașeul sunt negre, cu baza de nisip sau lut, și de o fertilitate sau putere de rodire considerabile”⁵¹.

Bătrânul Loizan a făcut o tovărășie la această moșie cu fiii săi Andrei și Emanoil. Asociația era o întreprindere capitalistă. În contabilitate se întrebuița în capul listelor de cheltuieli această formulă: „Bani dați la exploa[ta]rea Moșiei Epureni”.

Din condicile de contabilitate ale acestei asociații⁵² extragem următoarele însemnări:

De la Sfântul Gheorghe 1885 la Sfântul Gheorghe 1886. Cheltuieli 71.651,20 lei; procente 1.363 lei; total 73.014,20 lei. Tovarășii au primit 52.827,53 lei. Suma de 20.286,69 lei rămâne în exploatarea moșiei, cu procent. Printre alte cheltuieli din acest an se arată: 600 kg sare 57,30 lei; rohatca la 6 harabale cu scânduri 1,40 lei; 14 oca arcane de tras căpițele 23,15 lei; asigurarea rapiței 61,90 lei; costul mașinii de treier 1029 lei; de scos din Gara Botoșani 38,20 lei; de dat jos din vagon 13 lei; de dus la curte la Epureni 21 lei; 100 kg mangal 6 lei; alte cheltuieli pentru mașină 41,25 lei; leafa mașinistului 70 lei; 30 scânduri la porcărie 30 lei; 10 merțe popușoi 180 lei; o telegramă 1,80 lei; o scrisoare recomandată 55 bani.

De la Sfântul Gheorghe 1886 la Sfântul Gheorghe 1887. Cheltuieli 70.983,33 lei. Tovarășii au primit 54.803,76 lei. A rămas mai departe în exploatare suma de 16.178,52 lei. Printre alte cheltuieli din acest an se arată: 4003,15 lei altă rată la mașina de treier; 449,95 lei *foncierul*

⁵¹ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 142.

⁵² Păstrate la Arhivele Statului din Botoșani.

trimestrial; 150 lei asigurarea grâului; 6,20 lei o cămașă, o pereche izmene și o pălărie; o manta 22 lei. Câteva din prețurile de vânzare: 12,50 lei oca de vin; 470 lei doi cai; 520 lei pentru 8 boi grași a câte 65 lei fiecare.

De la Sfântul Gheorghe 1887 la Sfântul Gheorghe 1888. Cheltuieli totale 45.986,45 lei. Pentru alte cheltuieli: 899,93 lei foncierul moșiei Epureni, pe trimestrele aprilie-iulie 1877-1878; 20 lei leafa lui Gheorghe Voroneanu, flăcău în ogradă. Câteva din prețurile de vânzare: 775 lei noi pentru 11 vaci și 9 boi grași; 4800 lei pentru 6 vagoane popușoi loco Epureni cu 800 lei vagonul; 1530 lei vagonul de grâu; 2000 lei două vagoane de popușoi de 10.000 kg fiecare; 32,19 lei pentru 37 oca lână. Neguțitorii care au cumpărat porumbul au voie să îngrașe porcii în ocoale și până la 1 mai să-i pască pe iarbă.

De la Sfântul Gheorghe 1888 la Sfântul Gheorghe 1889. Primiri 69.523,42 lei, cheltuieli 47.568,20 lei. Rămâne 21.955,22 lei. Din cheltuieli: 448,73 lei foncierul pe trimestrul iulie 1888; 897,43 lei foncierul pe octombrie 1888 și ianuarie 1889. Câteva vânzări: 610 lei un vagon de ovăz; 75 bani oca de lână obișnuită, iar un leu lână țigaie; 1570 lei pe 20 de vaci a câte 70,50 lei bucata și 4 a 40 lei bucata; 34.625 lei pe 20 de vagoane din lanul Iacobenilor și 5 vagoane grâu românesc, cu prețul de 1385 lei noi vagonul de 10.000 kg pe loc la Epureni (sacii și sfoara a cumpărătorilor); cu 700 lei noi s-a dat lui Vartan Cristea în arendă pe un an crâșma din Epureni. Proprietarii îi vor da o falce de iarbă, un stog de paie și îi vor vâra două vite mari. Cu prețul de 1225 lei vagonul, loco Epureni, au mai fost vândute încă 20-22 vagoane de grâu.

De la Sfântul Gheorghe 1889 la Sfântul Gheorghe 1890. Cheltuieli 50.271,90 lei. S-a plătit foncierul moșiei Epureni pe trimestrul octombrie 1889 și ianuarie 1890 suma de 899,95 lei; pentru asigurarea rapiței contra pietrei 200 lei, iar asigurarea morii pentru foc 178,30 lei. În septembrie 1889 s-a cumpărat de la Havârna un vagon de grâu cu 1312,50 lei; chiria de adus acest grâu până la Epureni a costat 71 lei. Cele 28.640 kg grâu de semință din toamna anului 1889 a fost în valoare de 4152,92 lei. Realizări din vânzare: orzul vechi din recolta 1888 s-a vândut cu 880 lei noi, vagonul loco Epureni; orzul nou cu 1067,50 lei vagonul; popușoii cu 700 lei noi vagonul; două putini de brânză cântărind 28 vedre cu 5,60 lei vadra; lână cu 88 bani oca.

La 23 aprilie 1890 tovărășia s-a desfăcut, ieșind din ea Emanoil Manea. Dar s-a întocmit îndată o altă asociație de rude, care, în întreprinderea nouă au pus un capital de 116.232,60 lei, din care 77.832,66 lei era partea lui Andrei Manea.

Când s-a întemeiat asociația nouă, la moșia Epureni se afla următorul inventar: 156 boi giugari în valoare de 21.840 lei; 75 capete de vite tamazlâc în valoare de 5648 lei; 993 oi în valoare de 18.840 lei și 28 de cai în valoare de 2459 lei. Mașina de treier nouă valora 10.864,77 lei. Mașina cea veche, două mașini de semănat, o morișcă, lucrurile covăliei, plugurile, grapele, harabalele, tărăboanțele, lucrurile chelăriei, toate în valoare de 3803,50 lei. Apoi 411 fălci arătură de toamnă și primăvară, semănate și grăpate, în valoare de 8220 lei. Popușoi din recolta 1889 au rămas 12 vagoane, în valoare de 17.500 lei. Cele 12 stoguri de fân valorau 1800 lei. În sfârșit: datoria locuitorilor din Epureni: 10.136 lei; datoria lucrătorilor străini: 1.728,10 lei; datoria servitorilor: 1218,22 lei.

La 13 martie 1896 Andrei Manea a devenit singur stăpânitor al întregii moșii Epureni.

De la Sfântul Gheorghe 1895 la Sfântul Gheorghe 1896, moșia Epureni a adus un venit de 52.827,23 lei. Au ieșit 18 vagoane de grâu. Vagonul de ovăz, loco Epureni, s-a vândut cu 820 lei. Două vagoane de grâu de sămânță au fost vândute cu 2800 lei. Pentru orz s-a încasat cu 1000 lei de vagon, pe loc (curățit încă o dată la morișcă). Pentru 3197 kg orz de sămânță s-au luat 1319,70 lei. S-a vândut 600 kg popușoi cu 600 lei. Pentru 150 oi cu mielute s-a încasat 3000 lei; pe 50 bărbăcuți (49 albi și unul radeș) s-a luat 196 lei; un cal roib 120 lei; 83 mascuri a 35 lei unul; în total au adus 2800 lei; 19 pielicele negre 42 lei; pentru 718 lăni negre (cântărind 1400 kg sau 1097 oca) și pentru 278 lăni albe (cântărind 547 kg sau 429 oca) s-a încasat 500 lei; pentru 159 vedre și 6 oca brânză s-a primit 798 lei; pentru o puțină de lapte acru 49,50 lei; pentru 4 stoguri de fân vândute 480 lei.

La matricola de recensământ fiscal din decembrie 1897, moșia Epureni a fost înscrisă cu impozitul de 1681 lei. Impozitul se defalca astfel: 930 lei taxa fonciarei; 3 lei taxa pentru spirtoase; 4 lei pentru combaterea filoxerei; 93 lei zecimi de percepție; 279 lei zecimi județene; 186 lei pentru drumuri și 186 lei taxe comunale.

Pentru întreaga comună Ungureni, statistica arată în 1890: 2802 ha de pământ arabil, 1768 ha fânețe și 1701 ha pășune și teren sterp. Producția de cereale în acel an a fost de: 1312 merțe de grâu, 4544 merțe de porumb, 2166 merțe de orz, 1138 merțe ovăz, 20 merțe fasole și 20 merțe cartofi. Erau pe atunci în comună: 695 boi, 383 vaci, 381 cai, 162 porci⁵³.

⁵³ Raportul învățătorului Romulus Filipescu.

În comuna Borzești se găseau în 1891: 680 vite mari, 1300 oi, 110 cai, 400 porci și 10 capre⁵⁴.

În 1895, statistica arată în comuna Ungureni următoarea producție: 2500 hl grâu, 5000 hl orz, 2500 hl ovăz, 10.000 hl popușoi, 50 hl fasole, 50 hl cartofi. Erau în comună: 1104 vite albe, 292 cai, 3613 oi, 101 porci, 26 capre și 2 bivoli⁵⁵.

Statisticile de mai sus înglobează atât datele privitoare la agricultura mare, cât și la cea țărănească.

Moșiile, fie că erau exploatate de veșnicii stăpâni, fie de arendași, aveau organizarea unor mari întreprinderi agricole și gospodărești, cu tot inventarul necesar. Lucrările se făceau după știința și mai ales după experiența practică a marilor agricultori. Munca era silnică: prașila, secera, coasa. Locuitorii de pe moșie – de ambe sexe și de toate vârstele – alcătuiau mâna de lucru, plătită cu bani și tain, dar mai totdeauna cu zgârcenie și înșelăciune.

Unii dintre săteni erau îndemânatici la lucrări mai deosebite: la semănatul cu mâna (semănători), la datul snopilor în valul batozei (valarii), la clădit tulpina și trupul girezii de păioase (giredarii), la făcut vârful girezii (vârvarii). Treieratul întârzia uneori până în primăvara viitoare, de aceea girezile se clădeau cu deosebită grijă. Într-o gireadă erau 2-3 vagoane de cereale. De aceea, cei 4 vârvari care lucrau la o gireadă trebuiau să fie buni meșteri. Acoperișul era ponciș, ca să nu primească apa de ploaie. Doar dacă gireada stătea mai mult șoarecii făceau găuri în acoperiș ca să iasă afară și astfel produceau pierderi. Acești muncitori mai destoinici aveau un spor de plată față de cei obișnuiți. În Mândrești au fost vârvari vestiți: Ion Cojocaru și Ion Lungu (cel bătrân).

Moșiile aveau un personal administrativ. Să cercetăm situația de la moșia Călugăreni din acest punct de vedere în anii care au precedat Primul Război Mondial.

Arendașul Zaharia (venit în 1907) avea slujbași dintre locuitorii satului; numai oamenii săi de desăvârșită încredere – contabilul și chelarul – erau evrei din Botoșani. Vătavul conducea pe feciorii boierești. În anul 1913 el avea 50 lei pe lună și tain 1000 kg porumb,

⁵⁴ Dicționarul Filipescu-Dubău [autorul are în vedere cunoscuta lucrare a lui Nicu Filipescu-Dubău, *Dicționarul geografic al județului Dorohoi*, Iași, Tipografia P. C. Popovici, 1891, sub voce].

⁵⁵ După Dicționarul Nădejde-Țițu [Neculau face referire la lucrarea întocmită de Vasile C. Nădejde și Ioan Țițu, *Dicționar geografic al județului Botoșani*, București, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1895, sub voce].

1000 kg pâine albă, 20-30 kg brânză, 4-5 care de paie sau lemne, scutiri de imăș pentru 20 oi și 2 boi. Feciorul avea ca răsplată – după vrednicie – de la jumătate până la trei sferturi din ce avea vătavul.

În fiecare seară vătavul prezenta stăpânului un raport verbal asupra lucrărilor săvârșite în acea zi. Apoi primea ordine asupra celor ce trebuiau făcute în ziua următoare. La rândul său, vătavul chema pe feciori, dacă n-au fost și ei de față la raport, și le împărțea sarcinile: la prașilă, la coasă, la treier, la cărat, la arat, la semănat. Sub conducerea feciorilor lucrau muncitorii agricoli.

Vătavul supraveghea întreaga avere de la câmp, iar chelarul pe cea de la curte; nu se făcea nici o mișcare fără știrea lor. Despre toate trebuia să aibă cunoștință și contabilul.

La stână treburile erau conduse de baci și de scutar. Baciul era gospodarul stânei și avea în grijă fructul (facerea și păstrarea brânzei). Scutarul ținea socoteala oilor, se îngrijea de sănătatea lor și era mai mare peste ciobani. Baciul stătea numai la stână, iar scutarul numai pe câmp; nu se amestecau unul în treburile celuilalt. Arendașul Zaharia avea la stâni și un credincios evreu, care ținea seama fructului.

Fiecare stână avea un număr de ciobani, după numărul oilor. Un cioban era plătit cu 60 până la 200 lei pe an, după calitățile lui. I se da tain 30 kg de făină pe lună și 4-6 kg brânză, dar nu din stână, ci de cea anume pregătită pentru lucrătorii de pe moșie (sărată și amestecată cu brânză de vacă și cu urdă). Ciobanul mai avea schimburi, cojoc, căciulă, manta și îmbrăcăminte. Mai avea și tain pentru familie (făină, brânză, lână). I se scutea văratal a 5-10 oi și i se da 40-80 prăjini de pământ pentru semănat popușoi. La fiecare stână era și câte un strungar, de obicei un băiat mai dezghețat, care dădea oile în strungă la timpul mulsului. Avea și el plata lui.

Între slugi se numărau: rânđașii din ogradă, șarabanarii, bouarii și vacarii, paznicul de la stadole, fiecare din ei plătiți cu leafă și cu tain atât cât să-și poată ține zilele de azi pe mâine. În schimb furau și ei cât puteau...

Rezultatele agriculturii într-un an agricol erau în funcție de anumiți factori: condițiile tehnice în care se lucra, situația prețurilor pe piața internă și externă, dar mai ales starea timpului. Au fost ani buni și ani răi. Între 1880 și 1890, în nordul Moldovei au fost ani buni. În regiunea de care ne ocupăm, în pământuri slabe falcea a aruncat 15 merțe, iar în cele bune până la 35 merțe. Merța avea 12 dimerlii, iar dimerlia 16 kg, [deci o merță avea] aproximativ 200 kg.

Anii 1901, 1902 și 1903 au fost normali. În 1904 a plouat puțin de cu primăvară, apoi a fost secetă până la Sfântul Petru. De atunci au început ploii mari, care au stricat o parte din pâine. Anii 1905 și 1906 au fost ani normali; 1907 cu puțină secetă.

Primăvara anului 1908 a început cu ploii puține. La Sfinții Apostoli (29 iunie) au început ploii mari, care au ținut până la Cuvioasa Paraschiva [14 octombrie], când a căzut zăpadă, care nu s-a mai luat. Păioasele au fost cosite, dar brazdele au putrezit pe câmp. S-a făcut numai ceea ce a fost semănat pe dedesubt și devreme. Nutreț pentru vite s-a găsit pentru că au năpădit buruienile.

În 1909 recolta a fost foarte frumoasă. Anii 1910 și 1911 au fost normali. *Anul se considera normal* când ploile cădeau la timp, liniștite și în cantitate suficientă. În acești ani buni ploile de toamnă cădeau după Sântă Mărie Mică [8 septembrie] și țineau doar trei săptămâni, pământul se îmbiba de apă, iar grâul semănat încolțea și răsărea frumos.

Începutul iernii se considera la Sfântul Neculai [6 decembrie], care totdeauna își scutură barba; atunci începeau ninsorile. Zăpada se așternea abundentă peste întinderi și ținea toată iarna. După ce se dezgheța, erau ploile de primăvară de câteva zile. Apoi peste vară cădeau trei ploii mari, de câte cel puțin o săptămână fiecare: ploile Sfântului Petru [29 iunie], ploile Sfântului Ilie [20 iulie] și ploile Sântă Măriei Mari [15 august]. Între acestea, cădeau regulat, la fiecare două-trei zile, ploii ușoare de câteva ore, care udau pământul și răcoreau atmosfera. De multe ori cădeau noaptea sau îndată după amiază, încât nici nu împiedicau lucrul la câmp.

Anul 1912 a fost greu. De cu primăvara timpul a pornit bine. Dar, de la Sfântul Petru au început ploii, care au ținut până a dat înghețul. Semănăturile începuseră bine și s-a salvat numai ceea ce s-a treierat până la 15 septembrie. Spre toamnă ploile au fost neîntrerupte. În maluri s-au ivit surpături mari; drumurile naturale erau desfundate și au devenit impracticabile. Oamenii duceau la moară cu sacul. Popușoii au fost tăiați și puși în glugi, dar n-au putut fi cărați. La Sfântul Dumitru [26 octombrie] a nins și peste pământul desfundat de ploaie s-a așezat zăpadă de un metru. Oamenii au adus popușoii de la câmp cu sania, după ce a înghețat și au desfăcut pe apucate toată iarna. În primăvara anului următor, oamenii aveau și de arat și de desfăcut. Despre 1912 a rămas amintirea unui an în care „au fugit dealurile”. Dar de atunci a fugit și norocul marilor proprietari, pentru că mai toți s-au înglodat în datorii.

[...] Anul 1913 – considerat ca unul din cei mai prosperi –, a ameliorat prea puțin situația. În preajma Primului Război Mondial marea proprietate era în agonie. Îngroziți de anii de secetă, înșelați de arendași și de vechili, încurcați în datoriile peste puterile lor, doborâți de lene și de risipă, irosiți în preocupări frivole, blazați iremediabil – așa au fost găsiți epigonii clasei boierești de odinioară de război și de exproprierea ce a urmat. Aceste evenimente au avut asupra lor efectul brumelor de toamnă asupra vegetației întârziate.

Între 1864 și Primul Război Mondial agricultura țărănească alcătua un sector destul de însemnat; fiecare sat avea țarinile de la împrăștierea lui Cuza. Numai că după o trecere de ani pământurile acestea s-au fărâmițat prin diviziune între moștenitori. Toloaca din Ungureni (Isăcescu) este un exemplu tipic în această privință; ogoarele sunt înguste de câțiva metri. Cu vremea, populația înmulțindu-se, pământul n-a mai fost suficient.

Locuitorul Gheorghe Mazuru, de 83 de ani, povestea în 1855, că pe când era flăcăoandru, un om sărac semăna 20 prăjini de popușoi. Pentru că avea o suprafață mică, lucra atât de bine pământul încât scotea de pe el până la 3 merțe de popușoi (600 kg). Dar pentru gloata casei, pentru gobăi (păsări) și pentru porc nu era de ajuns această cantitate de porumb. Omul era nevoit să se ducă la muncă în altă parte. Țăranii săraci erau siliți să arendeze pământ boieresc pe care îl plăteau cu munca. Cei înstăriți făceau o agricultură mai bună; cei săraci aveau produse puține și de slabă calitate. Pe acea vreme grâul se treiera cu caii sau chiar se bătea cu umblăciul.

Din când în când, oficialitatea schița câte un gest generos prin care arăta preocuparea de a ridica agricultura micului plugar. Ministerul a organizat expoziții și concursuri cu care ocazie a distribuit premii: pluguri, grape, trioare, reproducători de specie bovină, războaie de țesut și bani.

[Astfel,] la 18 octombrie 1887 s-a organizat la Luizaia un concurs de pluguri pentru județul Botoșani. Organizatori ai acestui concurs au fost Teodor Boldur Lătescu, prefectul județului Botoșani și Ilie Ciolac (proprietarul moșiei Călugăreni), președintele Comitetului Agricol⁵⁶.

Problema capitală pentru țărănime era lipsa pământului, pentru pământ s-a dezlănțuit răcoala din 1907. În sfârșit, țăranul a obținut pământ abia după ce a trecut prin focul Primului Război Mondial.

⁵⁶ Arhive Botoșani, Prefectura, nr. 11/1887.

Între cele două războaie mondiale

[În această perioadă] agricultura a fost preponderent țărănească, [deși] cea mai mare parte din teritoriul țării a intrat în stăpânirea marilor agricultori. Din marea proprietate au rămas numai mici resturi, care au alcătuit proprietatea mijlocie.

Unele din aceste resturi s-au menținut în cadrul aceluiași familii; așa e cazul la Epureni (Manea), la Ungureni (Isăcescu), la Tăutești (moștenitorii Romano), la Plopenii Mici (Ciulei) și la Vicoleni (Vasile Isăcescu). În celelalte sate, proprietatea mijlocie a intrat în stăpânirea altor persoane, cum a fost cazul la Călugăreni (Costiner apoi Savagoiu), la Mândrești (Arnăutu și Lustgarten) și la Borzești și Plopenii Mari (Hârtopeanu).

Pe toate aceste proprietăți mijlocii s-a făcut agricultură bună. Serviciul Agricol din Dorohoi a întocmit un tablou la 24 septembrie 1938 – [cu proprietăți] mai mari de 25 ha. Pentru comuna Borzești se arată (arabil și total): Vasile Isăcescu 70-141 ha; Vasile Hârtopeanu 218-412 ha; moștenitorii [lui] Ion Ciulei 386-539 ha; Constantin Radovici 109-209 ha; Constantin Romano 83-183 ha; Elena Baltă 120-205 ha; Lorica Frunză 100-199 ha. La Vorniceni (Ferechide) 450 ha; la Ibăneasa (Andrei Fasolă) 148-156 ha⁵⁷.

Exploatarea de la Dubina (la Plopenii Mici), condusă de proprietarul Gheorghe Ionescu-Șișești, și cea de la Mândrești a lui Gheorghe Arnăutu au fost adevărate ferme.

Soarta conacelor boierești a fost diferită de la sat la sat. La Ungureni (Isăcescu), Plopenii Mici și Tăutești au fost menținute de vechile familii. La Plopenii Mari a intrat în altă stăpânire. La Vicoleni, Ungureni (Jian) și Mândrești s-au transformat în localuri de școli. La Epureni, Sapiveni și Călugăreni au fost dărâmate. La Ungureni, conacul lui Ion Jian a folosit locuință pentru personalul spitalului.

Din vechile livezi boierești s-a menținut numai cea de la Tăutești. Au creat livezi noi, pe întinderi mai mari: Gheorghe Arnăutu la Mândrești și Dumitru Iușcă la Durnești, adevărate podoabe pentru o regiune lipsită de plantații. Alte livezi mai mici au realizat: Aglăița Isăcescu, Ion Ionescu și Vasile Chebac (la Ungureni), Costache Iftime (Sapiveni) și Ștefan Ciofu la Vicoleni. La exproprierea de după Primul Război Mondial iazurile au fost distruse; abia au rămas ici-colo câteva ochiuri de apă pentru adăparea oilor.

⁵⁷ Arhive Dorohoi, Serviciul agricol, nr. 15/1938.

Agricultura țărănească a trecut pe primul plan; locuitorii satelor au primit pământ prin împrumut; deocamdată visul s-a realizat. Pentru a cunoaște starea de spirit și așezarea socială de la sate în acea vreme, vom analiza situația de la Mândrești.

În iarna anului 1918-1919, proprietarul Nicu Ciolac a propus sătenilor să cumpere moșia sa cu 1800 lei hectarul. Întrucât în primăvara anului 1919 au început lucrările de împrumut, obștea de cumpărare din Mândrești s-a desființat. În urma exproprierii, pe moșia Durnești au rămas 600 ha, iar pe moșia Mândrești 1250 ha. Între anii 1919-1921, locuitorii din Mândrești s-au satisfăcut cu pământ peste trebuințele lor.

În anii următori, proprietarii de pe moșia Mândrești (Nicu Ciolac, Nicu Cerchez, Saint John) au căutat să se desfacă de părțile lor prin vânzare. Ca toți proprietarii de pe atunci, erau și ei descurajați de pierderile mari suferite prin expropriere. Prețul cerealelor era atunci în continuă creștere și agricultura putea fi privită ca o ocupație rentabilă; dar proprietarii de pe Mândrești nu aveau nici inventarul, nici pregătirea, nici curajul ca să facă agricultură pe seama lor.

Sumele ce se realizau atunci din arenze erau derizorii; singura soluție era vânzarea pământului. Porțiunea Saint John a fost cumpărată de dentistul Lustgarten din Botoșani; cea a Anei Balș de pe Durnești a fost parcelată și arendată (apoi vândută) mai multor locuitori din satele învecinate. Încă din 1921, Nicu Ciolac a început să vândă satenilor din Mândrești parcele individuale din partea sa de moșie. Era atât de grăbit de a se desface de pământ încât l-a dat pe credit și cu plată în natură (scoarțe, cereale, păsări, alimente).

Unii au rămas datori, totuși au primit acte de veșnică vânzare. Cumpărătorii au plătit pământul din prima recoltă. Cerealele aveau preț bun (3,50 lei kg de grâu, 3 lei kg de orz) și negustorii colindau satele. De pe un hectar de orz țărănul scotea 4-5000 lei; era mai ales întrebată orzoaica pentru fabricile de bere.

Având venituri frumoase din agricultură, sătenii din Mândrești s-au avântat să mai cumpere pământ; Nicu Ciolac a ridicat prețul la falce la 4000 lei, apoi la 6000 lei. În 1923 situația s-a schimbat întrucâtva; pământul a ajuns la 8000 lei hectarul, iar prețul la cereale a mai crescut (4 lei kg de grâu, 3,50 lei kg orz). Acum nu se mai putea plăti pământul de veci din venitul unui singur an agricol. Țăranii s-au așternut pe muncă încordată și sistematică pe ogoarele lor, cultivând pământul din ce în ce mai bine.

Între anii 1921-1928 agricultura țărănească a progresat simțitor; în gospodăria omului de sat s-au realizat mari îmbunătățiri. Oamenii au făcut mari împrumuturi în bănci, unii pentru investiții în agricultură, alții pentru cheltuieli inutile (petreceri). În 1928 prețul vagonului de grâu ajungea până la 120.000 lei. Până în acest an se putea cumpăra ușor pământ. Cu produsul de pe un hectar (circa 1500 kg de grâu), care se vindea cu 12-15.000 lei, se putea cumpăra de veci o jumătate de hectar; în 2 ani se plătea hectarul.

Dar în 1929 a venit scăderea catastrofală a prețurilor la cereale, ca urmare a *dumping*-ului de pe piața mondială. Veniturile țăranilor au scăzut catastrofal; datornicii nu mai erau în stare să plătească nici dobânzile. Băncile au început să împlinescă pe debitori; prin sentințe judecătorești au achiziționat pământuri de ale datornicilor. Gospodăriile țărănești mergeau spre adevărată ruină, iar locuitorii satelor se găseau în mare descurajare.

Ca să salveze pe țărani și agricultura țării, statul, prin Legea conversiunii din 1931, a redus o parte însemnată din datoriile sătenilor. Prin această măsură băncile au fost greu lovite și multe din ele au sucombat. Cei mai mulți dintre țărani (80 %) n-au mai plătit datoriile, nici chiar convertite. Băncile n-au avut dreptul să vândă pământurile provenite din expropriere ale țăranilor datori.

În această răsturnare de situații s-a schimbat și valoarea pământului. Pentru pământul care n-a fost achitat în 1928, în 1931 trebuiau date 10-15 recolte. *După o rânduială apucată din bătrâni, pământul trebuia să se achite singur, pe încetul, în decurs de 20 ani, fără să zdruncine așezarea gospodărească a omului de sat* (deci câte 5 % pe an).

Ca efect al conversiunii, oamenii nu au mai manifestat dorința pentru cumpărarea de pământ; aceasta a dus la o scădere a prețului pământului. [Spre exemplu,] pe moșia Valea Grajdului valoarea unui hectar a scoborât de la 40.000 la 5.000 lei.

Ca să asigure rentabilitatea gospodăriei și exploatării țărănești, statul a fixat prețuri minimale la cereale. Stabilindu-se prețul la cereale, locuitorii satelor au reînceput tranzacțiile cu pământul (vânzări și cumpărări). Către 1938 prețul unui hectar a ajuns la 25.000 lei, ca în 1928.

Au urmat ani agricoli buni, cu abundență mare de recolte. Statul a intervenit prin valorificarea cerealelor; țăranimea a obținut prețuri bune pentru produsele [ei]. Gospodăriile țărănești au luat un mare avânt.

În linii generale, așa a fost situația în toate satele regiunii de care ne ocupăm. Faptul că țăranul a devenit proprietar de pământ a făcut ca și

exploatarea lui să ia o mai mare proporție. S-au ridicat case mai spațioase, s-a înmulțit numărul vitelor, a sporit inventarul agricol. S-a îmbunătățit hrana și îmbrăcămintea oamenilor. Standardul de viață s-a ridicat.

Este iarăși adevărat că la expropriere au obținut pământ oameni care nu aveau atașament pentru agricultură și nici mijloace de a o face. Aceștia au pierdut îndată pământul, vânzându-l. A fost o pătură în sânul țărănimii care a rămas în afara evoluției; unele familii s-au mărginit la o agricultură tradițională, cu slab randament. Lotul de împroprietărire s-a divizat prin moșteniri. Astfel, chiar între cele două războaie mondiale au fost prin satele regiunii [Ungureni] mici agricultori care au trăit în lipsuri și sărăcie.

*

Satele de care ne ocupăm se află în vestita regiune a *grâului* din Moldova de nord, grâu cu reputație mondială. În afară de cele 12 sate [...], mai fac parte din regiunea grâului vestit satele: Nicșeni, Costești, Gulioaia, Strahotin, Borole, Hănești, Mihălășeni, Dângeni, Trușești, Știubieni, Vlăsinești, Sârbi, Petricani, Săveni, Avrămeni, Coțușca, Vorniceni, Vlădeni, Carasa ș.a.

Grâul din anti-stepa nordică are calități excepționale. Solul fiind bogat în azot, boabele de grâu au și ele o cantitate mare de azot. Asta face ca glutenul din boabe să fie elastic, ceea ce determină bune însușiri de panificație. În Moldova de nord vara e mai puțin călduroasă ca pe Bărăgan; astfel grâul se coace pe încetul, iar bobul nu se zbărcește, ci rămâne plin. În sfârșit, acest grâu lasă puține tărâțe⁵⁸.

Între cele două războaie mondiale, cultura grâului a sporit în regiune an cu an. Lanurile cele mai bune pentru cultura grâului sunt [la] Borzești: lanul de la cimitir și toată culmea până la Movila Arsă; Călugăreni: platourile de pe moșie; Durnești: lanul de la Stadolă; Epurenii: moșie cu pământ excelent pentru grâu, mai ales pe podișuri; Mândrești: lanurile Fântâna Armencii, Lupăria, Vulturul; Mihai Viteazul: lanul Fântâna Boierului; Plopenii Mari: lanurile Zoițanu, La Luncă, La Craci; Plopenii Mici: porțiunea de moșie numită Dubina; Podul lui Stamati: lanul către porțiunea de moșie Radovici; Tăutești: în

⁵⁸ Despre calitățile grâului din Moldova de nord (vestitul grâu de Botoșani) au scris V. Cârnu-Munteanu, Corneliu Roman, *Recherches sur les céréales roumaines. [Les blés et leurs farines, le maïs et l'orge]*, Bucarest, Institut d'Arts Graphiques Eminescu, 1900, 228 p.; Alexandru Zaharia, *Le blé romain*, [Bucarest, Albert Baer, 1910, 582 p.]; Gheorghe Ionescu-Șișești, *Despre cultura grâului*. [Cu privire specială la condițiunile din România, București, Editura Cartea Românească, 1938, 398 p.].

sus de iazul Săvăscului; Ungureni: platoul de la Ungureni-Ciulei și podișul de la Sapiveni; Vicoleni: lanul de la Iugani și locul de la movilă, către Glodul Alb.

Ca varietăți, s-au cultivat în regiune cu deplin succes: grâul local de toamnă cu bobul roș (cultivat din cele mai vechi timpuri), care conține cel mai mare procent de gluten. După Primul Război Mondial au fost introduse și alte soiuri ameliorate: Bancut, American 15.

În regiune grâul se seamănă de la echinocțiul de toamnă și până la 15 octombrie. Înainte de Primul Război Mondial grâul se semăna mai devreme. Întârzierea cu care se semăna între cele două războaie mondiale este din cauza unei muște, numită musca Hesilor; [aceasta] depune ouăle pe rădăcina grâului timpuriu, iar larvele rod rădăcina și distrug planta. Ca boli la grâu sunt tăciunele și rugina. În anii cu ploii și căldură se scutură boabele de pe paie.

Porumbul se cultivă în regiune pe scară mare și alcătuiește hrana de bază a populației. Se cultivă mai ales varietățile Hangan și Cincantin, cu o coacere timpurie. Aceste varietăți, cu boabe mărunte, dau cea mai hrănitoare mămăligă pentru omul de sat. În vechime, pe moșiile mari, se cultivau aceste varietăți neamestecate; între cele două războaie sătenii le-au corcit, dar ele nu și-au pierdut calitățile.

Altădată, pe moșiile mari se cultiva mai mult *orzul* cu două rânduri, special pentru fabricarea berii. Din acesta era un soi local, cu spicul lung și boabe mari. S-au introdus apoi varietățile Hana și Imperial, numit și Caras (cu spicul în formă de evantai). Cel mai frecvent e orzul cu șase rânduri. În ultimul timp se seamănă orzul de toamnă, cu bune rezultate, dând producție mare.

Porumbul, orzul și ovăzul sufăr, într-un procent oarecare, din cauza tăciunelui.

În afară de aceste plante de bază ale agriculturii din regiune s-au mai cultivat: *mazăre, linte, floarea soarelui, mac, sfeclă de zahăr, soia, rapiță, trifoi și lucernă.*

Tehnica agricolă s-a îmbunătățit simțitor; mulți dintre țărani au început să practice asolamentul, au folosit îngrășăminte, au curățit și chiar au selecționat semințele și au întrebuințat unelte mai bune și mașini agricole. Pe lângă gospodării s-au organizat mici livezi cu pomi, grădini de zarzavat și grădinițe de flori.

După Primul Război Mondial au apărut grădini de zarzavaturi pe porțiuni mai mari de teren, unde se găsea apă îndeajuns pentru udat. Acolo se cultivau tot felul de legume și zarzavaturi: varză, patlagele

roșii și vinete, ardei, ceapă, usturoi, sfeclă ș.a. O grădină vestită a fost cea întemeiată de către Gheorghe Arnăutu la Mândrești pe locul numit Țelină, lângă Jijia veche. Grădina de la Mândrești a fost organizată între anii 1917-1921 și lucrată cu 20 de bulgari aduși din lagărul de prizonieri civili de la Săveni. La sfârșitul războiului, cea mai mare parte din bulgari au plecat; cinci din ei au rămas și au întemeiat familii aici. Grădina era foarte bine organizată și a aprovizionat întreaga regiune cu produse de calitate superioară.

Câțiva ani după Primul Război Mondial, cât au mai ținut țelinile, s-au făcut pe unele moșii grădini de harbuji (pepeni verzi), zămoși (pepeni galbeni) și pepeni (castraveți). O frumoasă grădină de felul acesta au organizat pe moșia Mândrești, pe lanul numit Ovăsiște, prin 1921-1923, tinerii Vasile Arnăutu și Vasile Toșcuță. În țelină harbujii s-au făcut de o mărime neobișnuită și de o bunătate rară. În vrafuri de orz harbujii se păstrau în bună stare până la sărbătorile de iarnă.

În regiunea de care ne ocupăm, fiind mai mult secetoasă, flora câmpului are deosebite însușiri melifere, ceea ce face ca mierea de albine să fie de calitate superioară.

Regiunea de anti-stepă dă un fân mai puțin, dar superior în calitate. Creșterea animalelor a fost totdeauna o anexă a gospodăriei țărănești. Rasa cea mai potrivită de oi pentru regiune este *țurcana*, veche cât și așezarea de la Ungureni a oierilor transhumanți. Țurcana, cu lână lungă și aspră (neagră, laie, brumărie, albă), se dezvoltă și trăiește pe aceste locuri în condiții excelente. E bună și de lapte. Corcită cu berbeci karakul, dă pielecele de calitate superioară. Rasa karakul curat nu dă rezultate în regiune, suferind mai ales de plămâni și ficat. Oaia trebuie crescută pe izlaz; ea nu poate fi ținută la grajd. Cel mai bun imăș pentru oaie este cel de pe coastă; pe șes capătă gălbează. Imașul pentru oi trebuie să fie separat, pentru că în urma oii nu rămâne nimic.

În regiune se găsește vită sură, de stepă, din vechea rasă moldovenească. Vaca dă lapte mai puțin ca alte rase, dar de calitate superioară. Boul este rezistent și muncitor. S-au făcut încercări cu soiuri străine (vaca tirolă), dar fără rezultat. Ca reminiscență din starea ei de sălbăticie, vaca de stepă trebuie să umble pe izlaz; la grajd tânjește. Încrușișarea cu alte rase, nu dă rezultate.

Pentru cai, tot rasa veche moldovenească s-a dovedit cea mai bună pentru regiune. Pentru ameliorare s-a încercat încrușișarea cu rasa anglo-arabă. Între cele două războaie mondiale, regiunea de care ne ocupăm era vestită prin mulțimea și calitatea superioară a cailor.

Gospodarii se întreceau să aibă cai cât mai îngrijiți și mai frumoși. La iarmaroace, la nunți, la hramuri, locuitorii din satele regiunii făceau adevărate curse spre a arăta calitățile cailor lor.

Pentru porci, rasa cea mai potrivită locului e York-ul mic și mare. Păsările comune – corcite – s-au dovedit bune și pentru carne și pentru ouă; găina e cea mai rentabilă. Au fost introduse rase străine (Rhode Island, Leghorn, Plymouth) de găini, dar nu s-au menținut.

În trecut au fost în regiune plantații de vii și livezi pe lângă curțile boierești. Viile vechi, indigene, cu varietăți autohtone, au dat bune rezultate (Tămâioasa, Plăvaie, Feteasca, Busuioaca, Crăcana). Sătenii fac plantații pe întinderi mici cu hibridi. S-a introdus și viță nobilă, cu coacere timpurie.

Între cele două războaie mondiale s-a întreprins o mare acțiune de plantare în regiune cu pomi altoiți. S-a dovedit că mărul Ionatan crește și rodește de minune pe aceste locuri. Dar au mai rămas și livezi țărănești cu pomi nealtoiți, ca în vremurile vechi, ale căror roade nu sunt de disprețuit. Astfel se mai găsesc: vișinul, perjul curat, curcudelul, gutâiul, părul (de pădure, busuioac, harbuzesc, pietros), mărul (dulce, de vară sau de la Sântilie, apoi de toamnă sau pădureț), zorzărul și nucul.

Dintre arbori, salcâmul s-a dovedit suveran pentru regiune: adevărată podoabă și bogăție. Pe locuri joase, ca valea Jijiei, cresc plop, răchiți și sălcii.

Situația economică între cele două războaie mondiale se oglindește în statisticile oficiale. După una din ele, din 1937, au fost cultivate în comuna Ungureni: 3301 ha în 1934-1935, 2874 ha în 1935-1936 și 3080 ha în 1936-1937. Se aflau, în 1937, în comună: 480 cai, 78 boi, 330 vaci, 68 mânzați, 2600 oi. Anual se producea în comună 5800 kg lână. Se mai găseau 100 stupi sistematici și 26 primitivi. Râmnice 11. Aceeași statistică arată că în comuna Călugăreni s-au cultivat: 2129 ha în 1935, 1882 ha în 1936 și 1926 ha în 1937. Erau în comună: 331 cai, 668 capete de vite, 2815 oi; se produceau anual 4000 kg lână.

Între cele două războaie mondiale, Universitatea Populară „Ungureni” a întreprins o vastă acțiune de educație profesională a omului din regiune și realizări economice în stil mare⁵⁹.

Pentru educația agricolă și gospodărească a țărănimii din regiune a avut un rol deosebit Ferma Dubina de pe moșia Plopenii Mici și

⁵⁹ Activitatea Universității pe plan economic este arătată într-o altă lucrare a noastră [care nu a mai fost publicată nici până azi. Se află în continuare în manuscris la DJANI, Fond „Universitatea Populară Ungureni”, dos. nr. 2B/1927-1948, passim].

gospodăria model a lui Gheorghe Arnăutu din Mândrești. Ferma Dubina a fost întemeiată de profesorul Gheorghe Ionescu-Șișești pe porțiunea de moșie a soției sale, Esmeralda Ciulei. În intenția marelui agronom, ferma trebuia să aibă o organizare complexă: agro-zootehnică-pomicolă. Ferma, în câțiva ani, chiar se specializase în producerea de semințe selecționate, din soiurile cele mai adaptate regiunii, la mai multe produse agricole: grâu, orz, mazăre, ovăz, linte, cânepă, sfeclă de zahăr ș.a. Se creșteau oi karakul (adaptate) și porci de rasă York mijlociu. Ferma ajunsese la un grad înaintat de mecanizare.

Problema tehnică principală era menținerea solului pe versanții înclinați și combaterea eroziunii. În acest scop, toate lucrările agricole pe terenurile în pantă se făceau pe curbele de nivel. La jumătatea versantului s-au făcut benzi de protecție cultivate cu lucernă. Porțiunile cele mai expuse eroziunii – din lanul Căldărușa – s-au plantat cu salcâmi, cu plop negro-hibrizi sau cu plop de Canada.

Profesorul Ionescu-Șișești își propusese și un țel social-cultural prin ridicarea locuitorilor din satul Mihai Viteazul, care se află în vecinătatea fermei. În anii grei a ajutat pe locuitorii săraci să învingă greutățile și lipsurile. Profesorul Șișești proiectase o acțiune de plantare a râpelor și de consolidare a solului de pe izlazul din preajma acestui sat. Râpele înaintează an cu an spre vatra de sat. În ultimul timp, fâneața care se numește Hârtop (bazinul de recepție al pâraului Dubina) a fost deștelenită spre a fi cultivată. Greșeala e gravă, pentru că pe terenul deștelenit începe să se declanșeze procesul de eroziune și în câțiva ani solul va fi distrus. Vor apare râpele ca și în partea de vest a satului.

Ferma Dubina – înfăptuirea celui mai mare agronom al țării – era destinată să aibă un rol experimental și educativ, de mare importanță, pentru agricultorii de toate categoriile din regiunea de care ne ocupăm.

O altă realizare importantă este gospodăria-model din Mândrești a lui Gheorghe Arnăutu – o adevărată fermă experimentală și demonstrativă. Gheorghe Arnăutu nu era om de cultură agronomică specială; era învățător. Imboldul spre agricultură și gospodărie l-a avut din ceea ce a văzut și a trăit la Școala Normală de învățători „Vasile Lupu” din Iași, unde a fost elev de la 1906 până la 1912.

Din 1921 și până în 1949, Gheorghe Arnăutu a întemeiat și a organizat o gospodărie de peste 250 de ha, ajutat de priceperea și puterea sa de muncă. A făcut agricultură sistematică și rațională, deși în materie de agronomie era un autodidact. Se ținea la curent cu tot ce se publica în revistele de specialitate și avea în biblioteca sa studiile și

manualele cele mai importante în materiile ce-l interesau. Vizita expoziții și întreprinderi agricole, horticole și zootehnice. Dar, mai presus de toate, era experiența sa personală, luminată, plină de pasiune și perseverență.

Pentru a cunoaște felul cum era organizată exploatarea sa vom analiza situația din 1938. Ca inventar avea: pluguri, semănători, tractor, locomobilă cu batoză, mașini pentru curățat cereale; 20 perechi de trăgători (boi și cai); tot felul de vehicule (care, harabale, căruțe, cotiugi, sănii și trăsuri); 10 vaci cu viței; câteva zeci de sterpe și tineret la ciură; 200 oi; 100 porci mărunți și 40 la îngrășat; 100 păsări de curte de tot felul. Acareturi și dependențe: casa de locuit și administrația, cu 8 încăperi, o magazie mare pentru cereale (cu poduri și coșare de porumb pe de lături), un grajd pentru cai și altul pentru vite albe, șuri deschise cu ocoale (pentru vară), stână, saivan și șopron de iarnă pentru oi, cotețe de porci și mai multe poieți.

Culturile agricole în 1938 au fost repartizate astfel: *grâu* – 70 ha (considerat planta de bază), specialitatea Bancut și cel local; *orzoaică* – 50 ha (plantă de primăvară, rentabilă ca și grâul, căutată pentru bere), specialitatea Nana și Imperial; *porumb* – 40 ha, specialități timpurii: Cincantin și Roș de Iezăreni; *ovăz* – 10 ha; *plante industriale* – 30 ha floarea soarelui, linte, mazăre, borceag, sfeclă de zahăr, cartofi ș.a. Restul de teren a fost destinat pășunatului, iar 10 ha pentru furaje: fân, lucernă și trifoi.

În 1938, recolta la hectar a fost – în medie – următoarea: grâu și orzoaică 1700 kg, porumbul (știuleți) 3000 kg, ovăzul 1500 kg, linte sub 1000 kg (în schimb avea preț mai bun decât grâul), mazărea 2000 kg și borceagul 1500 kg. De la aceste din urmă trei plante a rămas și excelent nutreț pentru oi.

Produsele din anul agricol 1938 au fost repartizate astfel: din cele 10 vagoane de grâu rezultate au fost oprite 15000 kg pentru sămânță și 5000 pentru consum, iar 8 vagoane au fost vândute, cu [...] lei kg. Din 7 vagoane orzoaică s-a oprit un vagon pentru semănat, iar 6 vagoane s-au vândut cu [...] lei kg. Din 12 vagoane popușoi, 6 au fost luate de lucrători, iar cele 6 rămase, 3 s-au oprit pentru consum, iar 3 au fost vândute cu [...] lei kg. Plantele industriale s-au vândut în întregime, oprindu-se numai sămânța. S-au vândut și produse animale: porci îngrășați, produse de la oi (pielicele, lână, brânză disponibilă) și vite scoase din uz (bătrâne sau inapte). Carnea mieilor și păsările s-au consumat în gospodărie.

Gheorghe Arnăutu a organizat pe o suprafață de 10 ha o livadă de pomi și vie, precum și o pădurice de salcâmi de câteva ha. Realizarea aceasta a constituit un adevărat triumf într-o regiune lipsită de plantații. Din livadă s-au vândut numai fructele rezistente la păstrare. Vinul și strugurii s-au consumat în întreprindere. Gospodăria mai avea prisacă cu 50 stupi sistematici, grădina de zarzavat (1 ½ ha) și iaz cu pește (½ ha).

În exploatare, venitul fundamental era considerat cel de grâu, orzoaică, plantele industriale și produsele de la oi.

O întreprindere de felul acesta avea și cheltuieli; în primul rând, cele de exploatare, apoi investițiile în clădiri, mașini, unelte, vehicule, întreținerea parcului de animale, plata personalului (permanent și sezonier), impozitele și dobânzile la împrumuturi și, în sfârșit, cheltuieli de ordin casnic și familiar.

O asemenea întreprindere presupunea însă, pe lângă câștiguri, multe riscuri și nenumărate pierderi. Realizările acestea au fost un permanent exemplu pentru locuitorii din partea locului. Gheorghe Arnăutu și-a ajuns atât idealul său personal, cât și scopul social pe care l-a urmărit ca rezultat al imboldului căpătat pe băncile școlii.

Un rol important pe plan zootehnic l-a avut în regiune întreprinderea lui Costea Romano de la Tăutești. Acest proprietar a făcut mari eforturi pentru a întemeia o crescătorie sistematică de cai și oi de calitate superioară. De la crescătoria de la Tăutești locuitorii din regiune și-au procurat berbecuți karakul.

O înrâurire educativă au exercitat asupra micilor agricultori din regiune câțiva gospodari cinstiți și omenoși. În fruntea acestora trebuie pus Ion Ionescu din Ungureni, un exemplu fără egal de muncă, stăruință și ordine în gospodăria sa. Slab, dar vânjos, cu privirea ageră și mișcări iuți, bătut de nevoi și mereu frământat de gânduri, Ion Ionescu n-a știut ce este înfrângerea. Și-a urmat planul de viață cu o perseverență supraomenească și nu s-a bizuit în lupta sa cu greutățile decât pe strădania lui, a soției și a familiei sale.

Adevărat erou al vieții, Ion Ionescu a ajuns la vârstă patriarhală ca să se bucure de situația celor șapte vlăstare care s-au ridicat la titluri academice și la poziții sociale frumoase. A fost un colaborator prețios al Universității Populare „Ungureni”.

Ion Ionescu s-a născut la 2 ianuarie 1876 la Dracșani; era fiul lui Vasile al lui Ioan și al Mariei. A învățat la școala primară din Sulița cu preotul Gheorghe Chiriac și Gheorghe Călinescu. A făcut stagiul militar la Regimentul 8 Călărași din Botoșani. A intrat în Jandarmerie în 1898

și a făcut serviciu la Mihălășeni, Dângeni, Mănăstireni și Unțeni. În această din urmă localitate conducea un pluton de jandarmi și avea în raza sa 18 comune, printre care și Ungureni. S-a căsătorit în 1900 cu Maria, care se trăgea din preotul Alecu Visoschi de la Petricani.

Din 1904 familia sa a locuit la Ungureni. În 1910 a ieșit din Jandarmerie și a ocupat la Ungureni serviciul de agent fiscal și apoi secretar la Primărie. Pentru oarecare timp s-a ocupat cu negoțul. A fost ales primar al comunei. Ocupația sa de bază a rămas gospodăria. A avut 7 copii: Zoe (născută în 1901), Elena (1903), Constanța (1906), Alexandrina (1909), Vasile (1912), Vârvara (1913) și Mărioara (1922).

O altă persoană care a dat un alt frumos exemplu locuitorilor din regiune a fost Dumitru Iușcă. Îndată după Primul Război Mondial, Iușcă s-a stabilit la Ungureni. Pe lotul de 5 ha ce i s-a cuvenit din împrăștierea a întemeiat o livadă cu pomi altoiți. Nu se putea o faptă mai bună într-o regiune în care oamenii aveau prejudecata că în partea locului „nu merge” pomul altoit. Livada de pe dealul Durneștilor a lui Dumitru Iușcă este un adevărat triumf. Ea constituie o oază de frumusețe naturală într-o regiune lipsită de podoaba pădurilor și plantațiilor, precum și un mijloc de întreținere pentru întemeietorul ei.

Dumitru Iușcă s-a născut la 12 august 1888 și a copilărit la Mășcăteni pe Jijia. În timpul Primului Război Mondial s-a purtat ca un brav. Cu gradul de plutonier a comandat un pluton din Regimentul 39 Infanterie „Petru Rareș” la multe lupte foarte grele din Dobrogea. S-a remarcat prin disprețul [față] de moarte în mijlocul celor mai grele situații. În a doua parte a campaniei, la bătălia de la Mărășești, s-a distins iarăși printr-un act de deosebit curaj, când, sub ploaia de gloanțe a inamicului, a ocupat cu plutonul său un gol ce se făcuse între regimentul său și cel vecin.

La 6 august 1917, în toiul cumplitei lupte plutonierul major Dumitru Iușcă a capturat – printr-un gest de suprem curaj – o mitralieră inamică (cu tot cu servanți) care stânjenea mișcările unităților românești. Pentru bravura și faptele de arme ce a săvârșit a fost apreciat de comandanții săi; i s-au acordat decorațiile „Bărbăție și credință” cu spade, clasa a II-a, și „Virtutea militară de război”, clasa a II-a, precum și alte medalii. Dumitru Iușcă a luat parte la viața politică, fiind ales primar al comunei Ungureni.

MEȘTEȘUGURI

O gospodărie, de orice proporții, are nevoie de produse meșteșugărești: pentru îmbrăcăminte, pentru obiecte uzuale, pentru lucrul clădirilor și a vehiculelor. Vechea curte boierească avea breslași cu diferite îndeletniciri: croitori, jocari, ciobotari, dulgheri, stoleri, rotari, fierari, caretași ș.a. Aceasta constituia chiar un drept al boierilor și marilor răzeși.

Astfel, jicnicerul Dumitrachi Sălceanu din Vicoleni a arătat Visteriei că nu are dați breslași, după rangul boieriei sale. La 3 iulie 1803, Vistieria a scris Vorniciei din Botoșani ca Sălceanu să găsească trei-patru oameni străini, de peste hotar, fără bir în vistierie. Jicnicerul să aducă adeverință de la dregătorii de margine că acei oameni sunt scoși de peste hotar, iar nu din alți locuitori ai Moldovei. Apoi acei oameni să fie arătați Vorniciei, care să facă cercetare. Și adeverindu-i că sunt oameni aduși de peste hotar, fără nici un amestec de bir, Vornicia să trimită înștiințare Visteriei. Vornicia să facă cercetări și pentru prilejul lor, câți bani le va fi cu putință să dea la sfert. Și la toate acestea Vornicia va primi un răspuns în ce chip să urmeze⁶⁰.

În orașe meșteșugarii au fost organizați în trecut pe bresle, adevărate organizații profesionale. La sate au trăit meșteșugari izolați: croitori, cizmari, jocari, tâmplari, dulgheri, fierari, șurubari de locomobilă, fiecare din ei fiind un profesionist în felul lui.

Până la Primul Război Mondial, meseriașii au fost mai mult străini. Între cele două războaie s-au format și dintre țărani localnici.

Dăm ca exemplu pe tâmplarul Gheorghe Bursuceanu din Plopenii Mari. Părinții săi, Gheorghe Bursuceanu și Eufrosina, au fost în serviciul curții lui Ion Jian. A urmat școala primară la Plopenii Mici ca elev al lui Romulus Filipescu. Timp de 4 ani a învățat tâmplăria la școala din Răcăciuni. A luat parte în războiul mondial (1916-1918) cu gradul de sergent. Între 1918-1935 a fost în serviciul căilor ferate, lucrând ca tâmplar la diferite șantiere. În 1923 s-a căsătorit cu Elena Moraru din Dorobanți.

În 1935 a revenit la Plopenii Mari, unde a deschis un atelier de tâmplărie. Gheorghe Bursuceanu a făcut toate lucrările din lemn la clădirile de școli din satele Borzești, Plopenii Mici, Mihai Viteazul, Plopenii Mari și la dispensarul veterinar comunal. A lucrat bisericuța din Plopenii Mari (din lemn și scândură). Doi fii ai săi (Grigore și Vasile, gemeni) sunt și ei tâmplari.

⁶⁰ Arhive Iași, Pachet 135, nr. 21.

Morăritul

Singura industrie care s-a dezvoltat în regiune a fost morăritul. Vadurile de moară aveau în vechime regulile lor, iar documentele le însemnează cu grijă.

Un act din 12 august 1817 arată că mai sus de podul zis al lui Stamati era vad de moară⁶¹. La bulhacul dintre Călugăreni și Mândrești⁶², moara făcută în 1855 de aga Costache Ciolac a durat până în preajma Primului Război Mondial. Dincolo, peste Jijia, a existat vad de moară arătat într-un document din 1613. La confluența Ibănesei cu Jijia este un străvechi vad de moară însemnat în documente. Prin tradiție, oamenii din partea locului povestesc multe isprăvi pe care le-au făcut *dracii bătrâni* ce se găsesc la acest loc de moară.

Pe iazul Ursului, între Durnești și Plopenii Mari, a existat o moară veche; la începutul secolului al XIX-lea a fost refăcută de Ioniță Cananău. Moșia Ungureni a avut vad de moară din cele mai vechi timpuri. La 5 aprilie 1598, Dumitru, feciorul Măriuței, a vândut lui Vascan diacul dreapta sa ocină din Ungureni și cu *loc de moară în apa Jijiei*. La 5 mai 1604, Stanca Văscăneasa a cumpărat de la Carp o parte din jumătate din Ungureni și cu vad de moară în Jijia. La 2 noiembrie 1699, Sandu Ciurar a vândut lui Ionașcu Isăcescu o jumătate din Ungureni cu vad de moară și cu heleșteu în Jijia. La 24 octombrie 1746, preotul Ion Roschip avea în jumătatea de sus din Ungureni jumătate de vad de moară în Jijia.

Vaduri de moară au fost și pe pârâul Ibăneasa. Unul din ele fiind mic, se numea morișcă.

Pe moșia Epureni exista o veche moară de apă. La 23 aprilie 1842, arendașul Andronache Ciuntu o subarendează evreului Iosip Cuiș pe un an și jumătate cu 160 galbeni. Una din condițiile contractului era că, dacă va fi apă îndestul, Ciuntu va măcina fără plată de uium sâmbăta, numai pentru casa lui. La 3 martie 1843, Iosip Cuiș se plânge Isprăvniciei că arendașul, când vedea că este apă, strica încuietoarea și măcina „cât slujă apa” și că nu a scos nimic din suma ce plătește lui Ciuntu ca arenda⁶³.

În 1848, la Epureni exista o *moară de boi* cu o piatră⁶⁴. În vremurile mai noi au apărut morile cu abur: la Podul lui Stamati, la

⁶¹ Academie, Documente istorice, Pachet 137, nr. 199.

⁶² Ibidem, nr. 2.

⁶³ Arhive Iași, Tr. 1333, op. 1514, dos. 117, f. 1.

⁶⁴ Idem, Tr. 1772, op. 2020, dos. 16593.

Călugăreni (Ciolac), la Plopenii Mari (Ciulei), la Ungureni Ciulei, la Sapiveni, la Epureni (moara lui Antonel Manea sub dealul bisericii). Între cele două războaie mondiale numărul morilor (cu abur și cu motor) s-au înmulțit. Erau mori la Podul lui Stamati (Hurduc), la Călugăreni (Bostan), la Mândrești (Widginoschi), la Plopenii Mari (Hârtopeanu), la Ungureni (Scorțanu, Rusu), la Sapiveni (Ciofu).

COMERȚ

Regiunea de care ne ocupăm, fiind așezată la o întretăiere de drumuri de comunicație, a constituit în toate vremurile un important vad comercial. Drumul și calea ferată de pe valea Jijiei sunt întretăiate de două importante șosele care vin de la Botoșani, una prin Ungureni spre Săveni, alta prin Podul lui Stamati spre Vorniceni și Rădăuți.

Comerțul local a fost practicat în trecut de către cârciumari și dughingii așezați prin sate, precum și de către negustori ambulănți. În vremurile vechi, cârciuma era o anexă a curții boierești. Orândarii erau mai totdeauna evrei⁶⁵.

Crâșma avea un rol social și economic. Pentru omul de sat, frânt de muncă și abrutizat de împilare, crâșma era singurul loc de adunare, de informare, de destindere și uitare a greutăților pe care le avea în sarcină. Beția era o consecință a stării de mizerie și ignoranță în care dăinuia lumea de la sate. Proprietarul și arendașul aveau interes ca banul să circule în cercul întreprinderii lor. Banii, mulți, puțini câți îi primeau muncitorii pământului, trebuiau să se întoarcă înapoi de unde au plecat, trecând prin tețgeaua orândarului. În unele locuri, veșnicul stăpân sau orândarul (arendașul) au creat pe moșie chiar velniță⁶⁶ sau măcar o velnicioară.

După ce s-au întemeiat comunele – ca unități administrative – drepturile de cârciumă au revenit acestora. În 1890, în comuna Borzești erau opt cârciumi, din care cinci erau deținute de proprietari, iar trei de săteni. În 1912 se găsea câte o cârciumă în fiecare din satele Ungureni-Isăcescu, Epureni, Mândrești, Călugăreni, Plopenii Mari și Podul lui Stamati. În 1938, în comuna Ungureni erau patru cârciumi: la

⁶⁵ Numele lor e cunoscut din capitolul „Oamenii locului”. [Neculau face referire aici la un capitol din manuscris, capitol care poate fi consultat la DJANI, Fond personal „Eugen D. Neculau”, dos. nr. 252].

⁶⁶ [Instalație rudimentară pentru fabricarea rachiului, țuicii, spiritului; mai este numită și povarnă].

Epureni (la 626 locuitori), Ungureni-Isăcescu (la 464 locuitori) și Ungureni-Jian (la 350 locuitori) [probabil erau două cârciumi într-unul din aceste sate].

Vadurile de comerț au fost ocupate încă din vechime de ratușe. Cel mai important ratuș în partea locului a fost cel așezat la podul de peste Jijia întemeiat de stolnicul Costache Jian în toamna anului 1833. Până în zilele noastre era cunoscut sub numele de ratușul lui Jian sau ratușul dintre poduri. Aici poposeau călătorii dintre Săveni – Botoșani și drumeții care străbăteau în lung valea Jijiei. Aici se desfășeau vestitele vinuri din via de la Cotnari a lui Ion Jian.

Ratușul a fost mereu ținut în arendă de cârciumari evrei. În 1907, [era arendat lui] David Coter, iar din 1915 [lui] Hercu Scorțaru. Pentru scurtă vreme l-a închiriat Jarniță. În 1939, ratușul lui Jian – ajuns proprietatea statului, a fost luat în arendă de Cooperativa de consum a Universității Populare „Ungureni”. În 1957, clădirea ratușului a fost dărâmată și pe acel teren s-a clădit localul Căminului Cultural.

Alt ratuș vechi este cel de la Podul lui Stamati, întemeiat în 1845, lângă vechiul șleah ce ducea de la Botoșani la Hotin. Dar pe acel loc era crâșmă încă din 1832, unde era orândar un oarecare Avram.

Un ratuș a fost la Călugăreni, lângă locul vechii biserici; localul a aparținut curții, apoi a fost cumpărat de familia Anastasiu. Încă înainte de Primul Război Mondial, ratușul de la Călugăreni, cu crâșmă și dugheană, a fost ținut de Dumitru Anastasiu, apreciat ca om de treabă și negustor cinstit. Era căsătorit cu fiica preotului Zamfirescu din Dămăcheni. A avut trei fii: Dumitru (care a locuit în casa părintească), Constantin (student în Litere, ofițer de rezervă și mort în timpul Primului Război Mondial) și Ioan (decedat la Trușești de tifos exantematic).

Ratușul de la Plopenii Mari, așezat la șoseaua ce duce spre Săveni, era proprietatea curții. Înainte de Primul Război Mondial acest ratuș a fost ținut de neguțitorul armean Garabet Haluș.

Un bun vad de comerț era ratușul boieresc din Epureni, așezat pe șosea, mai jos de curte. Acest ratuș a fost ținut multă vreme de Neculai Bucur, originar din [localitatea] Mănăstirea Cașin.

În Ungureni era un loc de crâșmă și dugheană la șosea, în fața curților lui Isăcescu. În 1896, arendașul Cristea Tabacaru primea 800 franci anual câștiul cârciumei.

După înființarea căii ferate Iași – Dorohoi (în 1896), Gara Ungureni a devenit un important centru pentru colectarea și expedierea cerealelor. Cu timpul, s-a format în localitate un intens comerț de

cereale. Între cele două războaie mondiale, negustorii David Leibovici și Ionas Pomârleanu au făcut mare comerț cu cereale. Aveau două magazine proprii în sat.

Aproape fiecare sat avea dugheană, la care se făceau afaceri de comerț mai mici sau mai mari, după capitalul și capacitatea întreprinzătorului. În Mândrești au avut dugheană: C. Th. Costăș (1890), armeanul Ghizel, Constantin Arimescu, Costache Atodiresei (1906-1912), iar între cele două războaie mondiale Moise Solomon. Au ținut cârciumă Ion Ionescu, până în 1920, și apoi Ion Lungu până în 1932.

Înainte de Primul Război Mondial și mai puțin după aceea, regiunea a fost străbătută de comercianți ambulanti. Prin 1895-1896 au apărut prin satele de pe Jijia negustori turci, veniți cu cămile, care vindeau diferite obiecte: cercei, brățări, inele. Ei țineau marfa în niște coburi din piele. Apariția turcilor și a cămilelor prin aceste părți a produs – la acea vreme – o adevărată senzație. Prin sate veneau la perioade regulate păcurarii din părțile Bacăului, care aduceau cu căruțele lor gaz și păcură spre vânzare.

Apoi *bucciungii* veneau de la Săveni, Dorohoi și Botoșani, purtând în bucelele lor fel de fel de mărfuri mărunte: stofe, șaluri, pânzeturi, casânci, fulare, mănuși, ciorapi, panglici, oglinjoare, mărgel, piepteni, lăntșoare, ace, ață și multe alte mărunțișuri. Unii negustori ambulanti purtau marfa lor în niște lădițe numite *coropce*, din care cauză se mai numeau și coropcari.

Veneau în regiune olari care aduceau care încărcate cu oale, chipuri [nu există așa ceva în nomenclatura olăritului din Moldova; probabil din grabă, autorul le-a confundat cu chiupurile⁶⁷], străchini, captare, ulcioare și alte produse ceramice. Bucovenenii aduceau cherestea și obiecte din lemn: putini, coveți, cofe, căușe, ciubere. Unii negustori ambulanti se ocupau cu comerțul de fructe, după sezon: vișine, cireșe, mere, pere, prune, zarzăre ș.a. Alții aduceau pește (proaspăt sau sărat), scrumbie, brânză ș.a. Grădinarii vindeau zarzavaturi, harbuji, zămoji, pepeni. Prin sate se auzea deseori strigăte de îndemn la cumpărare: „Hai la mere”, „Hai la pește”, „Hai la harbuji”. Căruțele negustorilor erau urmate de un adevărat alai de copii doriți de bunătați. În general, instrumentul de schimb a fost – în toate timpurile – banul.

⁶⁷ [Vase mari de lut, cu două torți, în care se păstrează apă sau diverse materii prime alimentare].

Unitățile de măsură au diferit de la marfă la marfă. Lungimile se măsurau cu palma, cotul și stânenul; la lichide oca și vadra; la cereale dimerlia și merța (dimerlia se punea rasă și se scutura de trei ori, după obicei; a opta se punea cu vârf); la valori paraua, sorocovățul, leul și galbenul; în 1836, galbenul era echivalent cu 35 lei.

Dar în diverse timpuri, în unele locuri a fost uzitat schimbul în natură. În relațiile dintre proprietarul vechi și muncitorul agricol de multe ori nu era intermediar banul. Lucrătorul presta muncă, iar proprietarul îi da alimente și obiecte de care avea trebuință, după cum se înțelegeau sau după cum era uzanța timpului și locului.

Gospodarii între ei făceau schimburi în natură, fără intermediul banului, dând obiect contra obiect, de valori aproximativ egale. Negustorii care făceau comerț ambulant cu cereale primeau pentru marfă produse agricole locale. [Totuși,] buccingii care duceau marfa în spate primeau numai bani. Un instrument de schimb care la sate a înlocuit de multe ori banul a fost oul. Femeile obișnuiau să cumpere cu ouă chibrite, sare, gaz și tutun pentru bărbat. Dar oul era socotit la un preț mai scăzut, ceea ce era în favoarea negustorului.

Prețurile obiectelor supuse schimbului au variat după vremuri⁶⁸. Într-un raport al învățătorului Ilie Bart din Ungureni se arată prețurile din anul 1900. Obiecte de bumbac, cotul: pânzeturi 30 bani, prosoape 80 bani, fețe de masă 70 bani și cămeși 2 lei bucata; obiecte de in și de cânepă, cotul: pânzeturi 20 bani, șervete 50 bani; obiecte de lână, cotul: traista 50 bani, sumanul 2 lei, scoarța 45 lei bucata; cizme 24 lei perechea, pantofi 6 lei perechea; alimente, kilogramul: smântâna 60 bani, untul 1,30 lei, brânza de oaie 60 bani, brânza de vacă 40 bani, urda 50 bani, lapte bătut 40 bani, fasole păstaie uscată 30 bani, ardei murați și pătlăgele verzi murate 1,50 lei suta, vinul alb 60 bani litrul, oloi 1,20 lei litrul, ouă 3 lei suta [?], un pui 30 bani.

În trecut s-au făcut vânzări cu plata pe așteptate, adică pe datorie, cu procente mai mici sau mai mari. Termenele de achitare au variat după timpuri: încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun erau la Sfântul Petru și la Crăciun; în alte vremuri scadențele erau la Sfântul Gheorghe și Sfântul Dumitru.

Dacă schimbul mărunț se practica în sate, comerțul în mare se făcea în târguri și la iarmaroace. Pentru cumpărături mai importante

⁶⁸ Arhive Iași, Litere, C 2859, an 1835. Carnețele [?] prețuri.

sătenii din regiune merg mai des la Botoșani, Dorohoi și Săveni, iar mai rar la Iași sau în celelalte târguri din Moldova de nord.

Dorohoi și Botoșani sunt târguri vechi; dar Moldova de nord are mai multe târgușoare înființate din diferite interese ale stăpânilor de moșii. Hârlău și Herța au fost vechi capitale de ținuturi până la 1834; Ștefănești ar avea obârșia din vremea lui Ștefan cel Mare. Celelalte târgușoare au fost întemeiate la diferite date: Rădăuți (pe Prut) are începuturile din 1772, iar Sulița din 1779; primul a devenit târgușor în 1845, iar cel din urmă în 1817. Burdujeni a fost întemeiat în 1876, [iar] Mihăileni în 1792 și se numea la început Vlădeni sau Târgul nou; în 1840 a fost capitala județului Dorohoi. Săveni are începuturile în 1818, iar în 1834 era târgușor. Bucecea a fost întemeiată în 1828 de Dumitru Ralet; Darabani la 1833 de către marele logofăt Teodor Balș; Frumușica în 1844 de către familia Mavrocordat.

Târgușoarele s-au creat pe lângă așezări boierești mari: în apropiere de graniță, pe la treceri importante peste ape, la întretăieri de drumuri, în centre aglomerate de populație, ca puncte de comerț. Imitând pe nobilii polonezi, boierii noștri au adus pe moșiile lor negustori evrei, care, făcând comerț cu satele învecinate, le aduceau venituri. Populația acestor târguri – străină ca origine etnică – a rămas totdeauna izolată de viața satelor din jur. Rolul târgușoarelor a fost numai [unul] economic.

Sătenii din regiune mergeau la târg mai ales în zile de iarmaroc: luni la Săveni, marți la Dorohoi, miercuri la Botoșani; iarmarocul de la Botoșani este cel mai vechi din toată Moldova. În uricul din 8 ianuarie 1579 se arată că neguțitorii moldoveni și boierii de țară au răspuns domnitorului Petru Șchiopul că *cel mai vechi iarmaroc din Moldova se ține la Botoșani*⁶⁹.

Dar înființarea târgușoarelor din Moldova de sus la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a adus stâneniri târgului Botoșani, ale cărui iarmaroace au pierdut din importanța lor de altădată. Alarmată de această situație, obștea negustorilor din Botoșani a protestat către Ocârmuire, trimițând la 16 septembrie 1834 o întâmpinare energetică.

Negustorii arată că de când s-au făcut târgușoarele în coastele acestui oraș, ei sunt lipsiți de alișverișuri, iar iarmaroacele de aici s-au stricat. „Știut este și Înaltei Ocârmuiri că *în acest oraș se află o schelă*

⁶⁹ Uricul e publicat de Hasdeu în „Arhiva istorică”, tom. I, p. I, 1862, p. 172-174.

pe uscat, deopotrivă ca și aceea de la Galați – scriu ei – unde se află și cei mai mulți neguțitori trăitori cari specularisesc neguțitorie de vite și aduc de peste graniță însemnătoare sumă de bani în țară, de care se folosesc toți lăcuiitorii acestui Prințipat”.

Neguțatorii cer de la „prea înaltul domn și al nostru părinte și bun patriot” a milui orașul Botoșani cu opt iarmaroace de vite și alte negoațe. Ei arată că pentru acest scop se găsește în marginea orașului un loc curat și îndemânatic pentru păscutul vitelor și cu apropiere de apă⁷⁰.

La 16 noiembrie 1834, prin hrisov domnesc s-au aprobat la Botoșani opt iarmaroace pe an. Aceste zile erau Sfântul Vasile (1 ianuarie), Stratenia (2 februarie), Duminica Mare, Chiric Șchiopul (15 iulie), Probajine (6 august), Sântămăria Mică (8 septembrie), Vinerea Mare (14 octombrie) și Sfântul Neculai (6 decembrie). Locul propus pentru prima dată spre ținerea iarmaroacelor era situat pe drumul Iașilor.

Dorohoiul fiind o străveche așezare pe drumul de comerț cu Polonia, în acest târg s-au ținut totdeauna iarmaroace importante.

Dintre târgușoarele mai mici, locuitorii din regiunea de care ne ocupăm au avut legătură mai mult cu Săveni. La 4 august 1818, Scarlat Alexandru Calimah voievod a încuviințat ca pe moșia Săveni a domniței Efrosina Mavrogheni, să se țină 12 iarmaroace pe an și să fie zi de târg în fiecare duminică. Zilele fixate pentru iarmaroace la Săveni erau 2 februarie, Sfântul Toader (a 4-a duminică din Postul Mare [în fapt, sărbătoarea „mobilă” e ținută întotdeauna în prima sâmbătă din acest mare post]), Sfântul Gheorghe (23 aprilie), Duminica Mare, Sânpetru (29 iunie), Sfântul Ilie (20 iulie), Sântămăria Mare (15 august), Sântămăria Mică (8 septembrie), Vinerea Mare (14 octombrie), Vovidenia (21 noiembrie) și Sfântul Ignatie (20 decembrie).

Proprietara va da locul trebuincios la imaș și pășunea vitelor, precum și înlesnirea adăpatului. „La iarmaroace și zile de târg (duminica) – scrie hrisovul – să fie slobod oricine a merge să-și facă alișverișul trebuitor, or cu ce vor avea, fără nici o supărare despre niminea și fără nici o oprire”. Proprietara va lua câte 24 bani noi de toată vita mare (vacă, bou, cal) ce se va vinde, jumătate de la vânzător și jumătate de la cumpărător. Domnul scutește și 20 dughene, cu 20 oameni ce vor fi în ele⁷¹.

⁷⁰ Arhive Botoșani, Primăria, 4/1834.

⁷¹ Dumitru Furtună, *Înfîințarea târgului Săveni*, în „Revista istorică”. [Dări de seamă, documente și notițe], an I, 1915, p. 129.

Iarmaroacele, fiind aducătoare de venituri pentru proprietari și pentru hazna, erau supravegheate cu grijă de către Ocârmuire⁷².

De asemenea, Ocârmuirea era interesată în dezvoltarea schimburilor dintre sate și târguri. La 11 mai 1842, Departamentul Trebilor din Lăuntru scrie Isprăvniciei din Botoșani: „Departamentul având în privire că în capitalie producturile se găsesc cu împușinare, este dovadă că și pe la toate târgurile din Principat pot fi de asămîne lipsă. De aceea să scrie Isprăvniciei că, îndată după primirea acesteia, prin cuvenitele măsuri să îndemne pe lăcuiitorii satelor aceluî ținut a merge la târg atît cu producturi de tot felul, cît și cu tot soiul de lemnării, pentru ca prin urmare să capite, atît ei bani spre înlesnirile de care ar ave nevoie, cît și târgurile să fie îndestulate de producturi și lemne”. Semnează ca ministru cavalier C. Sturza⁷³.

Târgurile aveau pentru iarmaroacele lor un teritoriu alcătuit din satele din jur, pînă la o anumită depărtare. În câteva rapoarte ale Isprăvniciei se arată consumul *zilnic* în târgurile din ținutul Botoșani. La 17 decembrie 1842: 13 vite, 200 oca său și 1700 oca pîne. Cei mai mulți orașeni fac pîne acasă. În 1844: 14 vite, 250 oca său și 1800 oca pîne. În 1847: 30 vite (adică 3100 oca de carne) și 1700 oca pîne⁷⁴.

După 1833, cînd la Darabani s-au întemeiat zile de târg ca și la Săveni, a fost mare neînțelegere între proprietarii celor două târgușoare. În primăvara anului 1851, vistiernicul Neculai Roznovanu a cerut să i se învoiască înființarea adunărilor de târg în toată săptămîna și osebit încă șase iarmaroace pe an la satul său *Știubieni*. La 5 iunie 1851, domnița Maria Moruz s-a opus, pe motivul că prin această înființare s-ar jigni drepturile pe care le are fratele ei la moșia Săveni⁷⁵.

La 28 iulie 1851, Isprăvnicia a răsuns lui Roznovanu că în jurul Știubienilor se găsește târgul Săveni, iar altul la depărtare de patru ceasuri (Darabani)⁷⁶. La 3 august 1851, domnița Maria Moruz a repetat cererea sa ca zilele de târg și de iarmaroc să nu se facă la Știubieni, ci numai pe moșia Săveni. La rîndul său, vistiernicul Roznovanu a răsuns că dacā s-ar face iarmaroc și în alte părți cînd nu-i la Săveni, cu atît negoțul s-ar întinde, cu atît obștea ar folosi și nici o vătămare nu s-ar

⁷² Arhive Iași, Tr. 1333, f. 1513, nr. 520, an 1837 (Iarmaroacele de la Botoșani); Tr. 1772, op. 2020, nr. 43160, an 1858 (Iarmaroacele din țară).

⁷³ Idem, Tr. 1333, op. 1513, dos. 735, f. 299.

⁷⁴ Idem, Tr. 1772, op. 2020, dos. 1933, f. 124.

⁷⁵ Idem, Pachet 778, nr. 158.

⁷⁶ Idem, Pachet 142, doc. 49.

aduce moșiei domniței. Vistiernicul a mai arătat că jidovii din Săveni sunt numai chirigii, care țin binalele în chirie numai pentru un an. După împlinirea termenului se duce fiecare unde vrea, iar proprietarul n-are drept să-i oprească. Astfel, nefiind așezare statornică pentru negustori, nu-i nici târg. În felul acesta, Roznovanu se credea îndreptățit să facă așa cum îi cereau interesele lui⁷⁷.

Până în cele din urmă, vistiernicul a pierdut cauza și iarmarocul cu zilele de târg a rămas a se face numai la Săveni.

Într-un timp s-au luat măsuri severe ca duminica și la cele 12 praznice împărătești de peste an să nu se vândă⁷⁸. În aprilie 1867, mai mulți negustori evrei din Botoșani au trimis ministrului de Interne o plângere în următorii termeni: „Cea mai mare parte din noi viețuim cu familiile chiar în localul dughenelor din piață. Nu numai că suntem opriți a speculă, dar încă ne vedem asediați ca într-un arest, fiind forsați de agenții primăriei și ai poliției a ține ușile închise și prin urmare avem comunicația întreruptă”⁷⁹.

După Primul Război Mondial s-a încercat întemeierea unui iarmaroc la Ungureni, în care scop s-a rezervat la expropriere porțiunea de șes de lângă Jijia învecinată cu ratușul Jian. Dar încercarea n-a izbutit. Locuitorii din satele regiunii au folosit iarmarocul și zilele de târg de la Dorohoi, Săveni, dar mai ales [pe] cele din Botoșani. Toată noaptea spre miercuri și cea următoare, șoseaua Botoșanilor era foarte umblată de căruțe și vite de prin sate îndepărtate, până la Prut și chiar de dincolo.

⁷⁷ Idem, Pachet 484, nr. 122.

⁷⁸ Idem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 43664, an 1859 (Oprirea negustorilor de a vinde duminica și sărbătorile).

⁷⁹ Arhive Botoșani, Prefectură, nr. 343 din 186[7].